KENT İÇİ ARKEOLOJİK ALANLARDA KATMANLAŞMANIN ANALİZİ VE KORUMA SORUNLARI: FOÇA ÖRNEĞİ

BURCU TAŞCI* - ETİ AKYÜZ LEVİ**

Giriş

Foça Batı Anadolu'da Prehistorik dönemden başlayarak Arkaik, Klasik, Helenistik, Roma, Bizans, Ceneviz kolonisi ve Osmanlı dönemlerinde sürekli iskân görmüş, çok katmanlı bir yerleşimdir. Kentte arkeolojik kazı çalışmaları 20. yüzyıl başından günümüze aralıklarla devam etmektedir. Üçüncü dönem kazı çalışmaları Prof. Dr. Ömer Özyiğit başkanlığında 1989 yılından beri sürmektedir. Modern Foça kenti, tarihi yaklaşık M.Ö. 3000'lere dek uzanan antik Phokaia kentinin üstünde bir katman olarak bulunmakta ve kazı çalışmaları da kent içi arkeolojik alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Kentin tarihi katmanlaşmasında en üst tabaka olarak Osmanlı dönemi sivil mimarlık örnekleri öne çıkmaktadır. Bununla birlikte modern kent dokusunu az katlı, niteliksiz betonarme yapılar oluşturmaktadır. Kentte ilk sit kararlarının belirlendiği 1977 yılından günümüze dek sit sınırları pek çok kez değişmiş ve bu durum yeni yapılaşmanın önünü açmıştır. Özellikle turizmin ve ikincil konut yapımının artması ise kültür varlıklarına zarar vermiştir. Bu olumsuz durum kent içi arkeolojik alanlarda katmanlaşmanın zarar görmemesi için farklı yaklaşımlara gereksinim duyulduğunu göstermektedir. Kentsel arkeoloji çalışmaları bu gereksinime yanıt verecek nitelikte olup, kapsamlı tarih araştırmaları ile desteklenen kazı çalışmalarında ortaya çıkan verilerin, kentlerin koruma, planlama ve gelişim süreçlerine eklenmesini öngörmektedir.

Kentsel arkeoloji bilimsel bir çalışma alanı olarak II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmıştır. 1939 yılında savaşın başlamasıyla pek çok Avrupa kentin-

* Arş. Gör., İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi, Mimari Restorasyon Bölümü, İzmir / TÜRKİYE, burcutasci89@gmail.com

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İzmir / TÜRKİYE, eti.levi@deu.edu.tr

de yıkımlar olmuştur. Savaş sonrasında bu kentlerde fiziksel kültürel miras tahrip olmuş, kentin önceki dönemlerine ait kalıntılar ise görünür duruma gelmiştir. Bu da ortaya çıkan kalıntıların araştırılması isteğini doğurmuş ve kent merkezlerinde kazı çalışmaları başlamıştır[1]. 1960'lı yıllardan sonra koruma çalışmalarının kentsel alanlardaki çerçevesi değişmiş, bu süreçte ortaya çıkan "bütünleşik koruma" kavramı ile kentler doğal, yapılı, sosyal, ekonomik, kültürel ve tarihsel boyutları ile bütüncül şekilde ele alınmaya başlanmıştır[2].

1980 ve 1990'lı yıllarda dünya çapında yoğun şekilde ele alınan kentsel arkeoloji, "kentlerde arkeolojiden" çok "kent yaşamının arkeolojisi" olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu yeni ele alış kentteki sosyo-ekonomik değişim sonucu kentlerin sürekli tarihine yönelik ilgiyi yükseltmiş ve bu değişime paralel olarak 1970'li yıllarda "kentlerde arkeoloji" biçimi, kentsel arkeolojiyi interdisipliner bir alan durumuna getirmiştir[3]. Günümüzde uluslararası alanda bu çalışmaların arkeolog, sanat tarihçisi, şehir plancısı, mimar, restorasyon uzmanı ve inşaat mühendisi gibi farklı disiplinlerden uzmanların katılımıyla gerçekleşmesi gerektiği kabul görmektedir.

Türkiye'de kentsel arkeoloji ile ilgili bilimsel çalışmalar ve uygulamalar daha geç döneme tarihlenmektedir. Boylu[4], Bilgin[5], Belge[6], Karabağ[7], Çırak[8] ve Doyduk[9] kentsel arkeoloji alanında yasal çerçeve, tarihsel katmanlaşma, envanterleme ve verilerin analizine yönelik akademik çalışmalar yapmışlardır. Bunun yanında

[1] Herbert, Sarfatij-Piera, Melli, *Report on the Situation of Urban Archaeology in Europe,* Council of Europe Publishing, Strasbourg 1999, s. 13-29.

[2] Ayşe Güliz, Bilgin Altınöz, Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi, Erişim Tarihi: 21.05.2011, http://www.metropolistanbul.com/public/temamakale.aspx?tmid=&mid=13.

[3] Ayşe Güliz, Bilgin Altınöz, *Urban Archaeology: As the Basis for the Studies on the Future of the Town; Case Study: Bergama,* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.

[4] Ayşen, Boylu, *Kentsel Arkeoloji (Türkiye'de Kentsel Arkeoloji İçin Vizyonel Bir Yaklaşım)*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

[5] Ayşe Güliz, Bilgin Altınöz, *Koruma Karar Verme Sürecine Katkı Olarak Çok-Katmanlı Kentlerdeki Tarihsel Katmanlaşmanın Değerlendirilmesi; Coğrafi Bilgi Sistemlerini (CBS) Temel Alan Bir Yaklaşım. Uygulama Örneklemesi: Bergama*, Doktora Tezi, Ankara 2002.

[6] Burak, Belge, *İzmir Tarihi Kent Merkezindeki Kentsel Arkeolojik Değerler ve Sorunlar: Keşifsel Bir Örnek Çalışma*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

[7] Nağme Ebru, Karabağ, *Çok Katmanlı Kentlerdeki Tarihsel Sürekliliğin Çözümlenerek Korunması: İzmir Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, İzmir 2008.

[8] Ayşegül, Çırak, *Bir Planlama Stratejisi Olarak Arkeolojik Envanterleme ve Kentsel Arkeolojik Değer Yöntemi: İzmir Tarihi Kent Merkezi,* Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, İzmir 2010.

[9] Hatice Senem, Doyduk, *Nesne Merkezli Koruma Yaklaşımına Tamamlayıcı Bir Olgu Olarak Kentsel Arkeolojik Yığılma*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Alpan[10] Tarragona, Verona ve Tarsus; Aykaç[11] Tarsus; Umar[12] ve Yıldırım[13] Adana ve Etyemez[14] Amasya çok katmanlı yerleşimleri üzerine sunuma yönelik fikirler ortaya koymuşlardır.

Bu çalışma kapsamında Foça yerleşiminin çok katmanlı yapısının belgelenmesi amacıyla kentin kuruluşundan günümüze yerleşim gördüğü dönemler belirlenmiştir. Bu dönemler Tunç Çağı, Submiken-Protogeometrik-Geometrik dönem, Arkaik dönem, Klasik dönem, Helenistik dönem, Roma dönemi, Bizans dönemi, Ceneviz kolonisi dönemi ve Osmanlı dönemi olmak üzere dokuz alt başlıkta toplanarak incelenmiştir. Prof. Dr. Ömer Özyiğit başkanlığında sürdürülen kazı çalışmalarının yıllık raporlarının bulunduğu Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları ve eski kent haritaları incelenerek kentin halihazır haritası üzerine dönem bulguları aktarılmıştır. Her dönemin temsili için farklı renk seçilmiştir. Foça'nın halihazır haritası güncellenerek, bu dönemlere ait arkeolojik ve mimari veriler paftalara aktarılmıştır. Bu paftaların üst üste çakıştırılmasıyla tarihi kent merkezinde yer alan çok katmanlı kimlik alanları saptanmış ve bu alanlara yönelik envanter fişleri hazırlanmıştır. Bu kapsamda araştırmada alan çalışmaları, örnekleme ve tarihsel yöntem kullanılmıştır.

Foça örneği gibi en üst katmanda tarihi dokuya sahip çok katmanlı kentlerde, bu katmanın altındaki kültürel mirasın ve kent içi arkeolojik alanların tespiti, belgelenmesi, ortaya çıkarılması ve korunması konusu oldukça önemlidir. Özellikle tespit ve belgeleme aşamaları için Foça özelinde katmanlaşmanın ve çakışma alanlarının belirlendiği bir envanter çalışmasının bulunmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Foça'nın çalışma alanı olarak seçilmesinin başlıca nedenleri; kentin Prehistorik dönemden başlayarak sürekli yerleşim görmesi, Foça'nın yer altı ve yer üstünde sahip olduğu katmanlarla çok katmanlılık özelliği taşıması, bu katmanların özellikle turizm ve yapım faaliyetleri nedeniyle yok olma tehlikesi altında olması,

[10] Açalya, Alpan, *Kentsel Arkeolojik Kaynakların Tarihi Kent Merkezleri Tarragona, Verona ve Tarsus'ta Günlük Hayatla Bütünleşmesi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

[11] Pınar, Aykaç, *Determination of Presentation Principles for Multi-Layered Historical Towns Based on Cultural Significance, Case Study: Tarsus*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

[12] Nur, Umar, *Adana Tepebağ - Kayalıbağ Kentsel ve Arkeolojik Sit Alanı Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

[13] Tevfik, Yıldırım, *Kentsel ve Arkeolojik Sit Alanında Adana/Tepebağ Höyüğü ve Planlama Sürecinde Kentsel Arkeoloji, Kentsel Dönüşüm, Rehabilitasyon ile Arkeopark Kavramı*, Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2010.

[14] Leyla, Etyemez, *Çok Katmanlı Kentlerde Tarihsel Katmanlaşmanın Günümüz Bağlamı ile Bütünleşmesinin Değerlendirilmesi. Örnekleme Çalışması: Amasya*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

kente yönelik arkeolojik envanterleme sisteminin bulunmaması, Phokaia kentinin tarih içindeki öneminin ve günümüzde kentin tarihsel sürekliliğinin okunamaması olarak belirlenmiştir. Bu çalışma kentte mevcut kültürel miras verilerinin sistematik olarak dijital ortama aktarılması ve bunların süreç içerisinde güncellenmesine yönelik bir envanterlemeye altlık oluşturmak amacıyla yapılmıştır.

1. Çok Katmanlı Bir Kent Olarak Foça

Foça, İzmir İli'ne bağlı bir ilçe olup, İzmir Körfezi'nin kuzeybatısında yer almaktadır. İlçenin kuzey, güney ve batısı Ege Denizi ile çevrili bir yarımada üzerinde konumlanmaktadır. Kuzeyinde Çandarlı Körfezi, güneyinde İzmir Körfezi, batısında körfezin karşısında Karaburun, güneydoğusunda Menemen ve kuzeydoğusunda Aliağa ilçeleri bulunmaktadır (Şekil 1).

Kentte arkeolojik kazılar 1913 yılından günümüze üç ayrı dönemde gerçekleşmiştir. Birinci dönem kazıları olarak adlandırılan çalışmalar Fransız arkeolog Felix Sartiaux tarafından yapılmıştır[15]. İkinci dönem kazı çalışmaları 1952 yılında Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal ile başlamıştır[16]. Günümüzde de süren üçüncü dönem kazıları ise Prof. Dr. Ömer Özyiğit başkanlığında gerçekleşmektedir. Özyiğit başkanlığındaki üçüncü dönem kazıları 1989 yılında başlamış ve günümüzde de katılımlı kazı olarak sürmektedir[17]. Bu dönem çalışmaları ile Foça'nın kuruluşu ve tarihsel gelişimi açısından oldukça önemli bilgilere ulaşılmaktadır.

a. Kuruluşu ve Adının Kökeni

Tarih boyunca Phokaia, Foça-i Atik, Karaca Foça ve Eski Foça olarak bilinen kentin kuruluşuna ve adının kökenine ilişkin pek çok varsayım vardır. Phokaia'nın kuruluşu ile ilgili olarak Pausanias "Klazomenai ve Phokaia kentleri, İonların Anadolu'ya geçmesinden önce kurulmuş değillerdi. (...) Phokaialılar, soy kökeni yönünden, Parnassos altındaki, bugün hala Phokis dediğimiz yerdendirler; bunlar Anadolu'ya Atinalı önderler Philogenes ve Damon ile birlikte göçtüler. Ülkelerini savaşla değil, Kymelilerle bir anlaşma sonucu elde ettiler. Önceleri öteki İonlar onları İon birliğine almak istememişlerdi; fakat Phokaialılar başlarına Kodros soyundan krallar geçirince, aldılar," şeklinde belirtir[18]. Strabon da, Phokaia'nın

[15] Felix, Sartiaux, *Eski Foça*, Ege Turizm Cemiyeti Yayınları, İzmir 1952.

[16] Ekrem, Akurgal, "Foça Kazıları ve Kyme Sondajları", *Anadolu / Anatolia*, sy. 1 (1956), s. 32-42.

[17] Ömer, Özyiğit, "Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları", *Anadolu/ Anatolia*, sy. 25 (2003), s. 97-107.

[18] Pausanias, *Description of Greece, Books 7.3.5.*, (Çev:W. H. S. Jones), Harvard University Press, Massachusetts 1918.

Philogenes önderliğindeki Atinalılar tarafından kurulduğunu söyler[19], ancak Phokislilerden söz etmez.

Strabon ve Pausanias'a göre Atinalı önderlerin idaresinde Batı Anadolu'ya gelen Phokaialılar, Kymelilerin gösterdiği alana yerleşirler[20]. Josef Keil ise, bu görüşün doğru olmadığını savunmaktadır. Keil, Phokaialıların Yunanistan'da yaşayan Phokis halkı ile karıştırıldığını ve İon Uygarlığı'nın temellerinin Yunan anakarasına dayandırılmak istendiğini ifade eder[21]. Akurgal da bu konuda Keil ile aynı fikirdedir. Akurgal, Phokaia'da yaptığı kazılar sırasında ele geçen bol miktardaki gri seramiğin, buraya ilk yerleşenlerin Aioller olduğunu kanıtladığını söyler[22]. Ancak Özyiğit tarafından yapılan kazılarda ele geçen bulgular kentte Aiollerden önce de yerleşim olduğunu göstermiştir. Kentin güney yamacında ilk yerleşim alanı olarak adlandırılan alanda ele geçen oval yapılar kentte Erken Tunç Çağı'nda yerleşim olduğunu kanıtlamaktadır. Bu durum Phokaia'nın kuruluşu açısından önemli bir yeniliktir; çünkü yalnız seramik ele geçmemiş, aynı zamanda yerleşim kalıntıları da bulunmuştur[23].

Günümüzde antik yazarların ifadelerinin aksini kanıtlayan arkeolojik veriler ortaya çıkmıştır. Bu durumda Phokaia, Anadolu'nun yerli halkları tarafından yaklaşık M.Ö. 2000'li yılların sonlarında kurulmuş, M.Ö. 11. yüzyılda göçlerle gelen Aioller kente yerleşmiş, M.Ö. 9. yüzyılda Teos ve Erythrai'den gelen İonlar Phokaia'yı bir İon şehri durumuna getirmiştir, şeklinde yorumlanabilir.

Kentin adının kökeni ile ilgili olarak Pausanias'ın sözlerine dayandırılarak ortaya atılan fikre göre bölgeye ilk gelenler Yunanistan'ın Phokis bölgesinde yaşayan İonlardır ve bunlar yeni yerleşimlerini "Phokislilerin yurdu" anlamına gelecek şekilde Phokaia olarak isimlendirmişlerdir. Keil ise, kentin kıyısındaki adaları, uzaktan bakıldığında yüzeye çıkmış foklara benzediği için, kendi dillerinde "fok yurdu" anlamına gelen Phokaia olarak adlandırdıklarını söyler[24]. Bean, Phokaia'nın adının fok biçimli adalardan geldiğinden söz eder[25]. Phoke sözcüğü

[19] Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV* (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012, s. 184-185.

[20] Strabon, *a.g.e.*, s. 184-186; Pausanias, *a.g.e.*, 7.3.10.

[21] Josef, Keil, *Pauly-Wissowa*, cilt XX, s. 444.

[22] Ekrem, Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları,* Net Turistik Yayınları, İzmir 1998, s. 290.

[23] Ömer, Özyiğit, "Phokaia'da Son Dönem Kazıları", *Ege Üniversitesi arkeoloji kazıları* (Der: Çilingiroğlu, A., Mercangöz, Z., Polat, G. ,), Arkadaş Matbaacılık, İzmir 2012, s. 295-307.

[24] Keil, *a.g.e.*, s. 444.

[25] George Ewart, Bean, *Eski Çağda Ege Bölgesi* (Çev: İnci Delemen), Arion Yayınevi, İstanbul 2001, s. 99.

Yunancada "fok" anlamına gelmektedir. Phokaia'nın özellikle erken dönem sikkelerinde, fok betimine sıklıkla yer verilmesi bu görüşü güçlendirmektedir.

Bu görüşler kentin Helenler tarafından kurulduğu ve isimlendirildiği varsayımına dayanmaktadır. Ancak kentin daha önceki dönemlerde kurulduğu bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Bu görüşü destekler nitelikte Umar, Phokaa/Phokaia adının Helen dilinden olmadığını, Luwi dilinde Pauwaka, yani Pa-uwa-ka, Su-lak-yer anlamına geldiğini; bu isimle kentin Gediz Nehri yakınında konumlandığını anlattığını yazmaktadır[26].

b. Tarihsel Gelişim ve Katmanlaşma

Kentin tarihsel süreçte, farklı uygarlıklar tarafından sürekli yerleşim görmesi kültürel ve sosyal çeşitliliği de beraberinde getirmiştir. Bu uygarlıkların yer altında ve yer üstünde bıraktığı izler tarihsel katmanlaşmayı oluşturmakta ve kente çok katmanlılık özelliği katmaktadır. Bu katmanların bütüncül olarak korunabilmesi için öncelikle tespit edilmeleri gerekmektedir. Çalışmada bu katmanlaşmayı oluşturan dokuz dönem kronolojik sırayla başlıca bulguları kapsayacak şekilde aktarılmaktadır.

c. Tunç Çağı

Phokaia'da yapılan son dönem kazılarında ilk yerleşimin Tunç Çağı'nın başlarına, M.Ö. 3000'lere uzandığı ortaya çıkmıştır. Mansel, Ege'deki yüksek uygarlığın Helenlerle başlamadığını, daha eski çağlara dayandığını, Helenlerin bu uygarlığın mirasçısı olabileceklerini belirtir[27]. Akurgal da, M.Ö. 1050-M.S. 395 yılları arasındaki süreç içinde dünya tarihinin en önemli sosyal, bilimsel ve kültürel atılımlarının Ege'de gerçekleştiğini söyler[28].

Akurgal, yaptığı kazıların sonucunun İonların M.Ö. 9. yüzyılın sonundan başlayarak Phokaia'da yaşadığını gösterdiğini yazar[29]. Bu kazılarda ele geçen Protogeometrik dönem seramiği durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak Özyiğit başkanlığında yapılan üçüncü dönem kazılarının sonuçları Phokaia'nın Aiollerden önce de var olduğunu, kente ilk yerleşenlerin Aioller olmadığını göstermiştir. Bu dönemde Anadolu'da Hitit egemenliği vardır. Phokaia Hititler'in Arzawa olarak

[26] Bilge, Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993, s. 662.
[27] Arif Müfid, Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
[28] Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, s. 290.
[29] Akurgal, *a.g.,e.,* s. 291.

adlandırdıkları bölgede, Gediz Vadisi'nde bulunmaktadır (Şekil 2). Haritada görülen Apasas kentinin Ephesus olduğu düşünülmektedir[30].

Foça'da İlk Tunç Çağı M.Ö. 3000-2000, Orta Tunç Çağı M.Ö. 2000-1500, Geç Tunç Çağı M.Ö. 1500-1250 yılları arasına tarihlenmektedir. Kentin güneyinde ilk yerleşim alanı olarak adlandırılan alanda Tunç Çağı'na ait üç katman bulunmaktadır. Bu alanda İlk Tunç Çağı'na ait mimari kalıntı ele geçmemiş; ancak bu döneme ait seramikler bulunmuştur. Orta Tunç Çağı'nda seramik ile birlikte mimari bağlamda duvar kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Alanda Geç Tunç Çağı'na tarihlenen seramik ve oval ev bulunmaktadır. Tunç çağına ait üç evreyi barındıran diğer alan, yarımada üzerinde Athena Tapınağı'nın bulunduğu yerdedir. Bu alanda da İlk Tunç Çağı'na ait seramikler bulunmuş, mimari kalıntı ele geçmemiştir. Orta Tunç Çağı'na tarihlenen oval tapınak ile seramikler ortaya çıkarılmıştır. Oval tapınakların sayısı Geç Tunç Çağı'nda artmış, alan tapınma alanı olma özelliğini diğer dönemlerde de sürdürmüştür[31].

d. Submiken-Protogeometrik-Geometrik Dönem

Bu dönemlere ait kalıntılar kentin güney yamaçlarında, yarımada üzerinde ve yarımadanın kuzeyinde bulunmuştur. M.Ö. 1200-1050 yılları arasına tarihlenen Submiken döneme ait kalıntılar M.Ö. 11. yüzyıla tarihlenen demirci atölyesi, ocaklar ve demir cüruflarıdır. M.Ö. 1050-900 yılları arasına tarihlenen Protogeometrik dönemde, Athena Tapınağı'nın bulunduğu alanda seramikler, oval tapınaklar, duvar kalıntısı ve taban taşları ele geçmiştir. İlk yerleşim alanında M.Ö. 10. yüzyıla ait iki oval ev kalıntısı ve seramik bulunmuştur. Liman Kutsal Alanı olarak adlandırılan alanda da bu döneme ait seramikler ele geçmiştir. M.Ö. 900-700 yılları arasına tarihlenen Geometrik döneme ait kalıntılar ilk yerleşim alanında seramik, duvar kalıntısı, ocak ve taban taşlarıdır.

Özyiğit, Protogeometrik dönemden başlayarak kentin ilk yerleşim alanı dışında anakarada genişlemeye başladığını ifade eder[32]. Athena Tapınağı'nda yapılan kazıların sonucu olarak, alanda ortaya çıkan oval tapınma yapılarının ilk yerleşim yeri ile aynı dönemde kullanıldığı anlaşılmıştır. Zamanla yerleşim yarımadanın doğusunda gelişmeye başlamıştır.

[30] James G., Macqueen, "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium B.C." *Anatolian Studies* 18 (1968), s. 169-185.

[31] Özyiğit, *Phokaia'da Son Dönem Kazıları*, s. 298.

[32] Özyiğit, *Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları*, s. 98.

e. Arkaik Dönem

Foça, İzmir'in tarihi antik döneme kadar uzanan en eski ilçelerinden biridir. Herodot, Panionion'da toplanan İonların, kentlerini bilinen en güzel gökyüzü altında ve en güzel iklimde kurduklarını yazar ve güneyden başlayarak kentleri şu şekilde sıralar: Miletos, Myus, Priene, Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Phokaia, Samos, Khios ve Erythrai. Bu kentlerden Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai ve Phokaia'nın diğer kentlerdekine benzemeyen ortak bir bölge dili konuştuğunu söyler[33]. Herodot'un saydığı bu on iki kent, topraklarında bir birlik kurarlar. Bu birliğe Panionion adını verirler ve diğer İonları içeriye sokmak istemezler[34]. Bu birliğin içinde yer alan Phokaia, M.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında antik dünyanın en güçlü kentlerinden biri durumuna gelmiştir. Athena Tapınağı ve Herodot'un söz ettiği kent duvarları bu dönemde yapılmıştır. Phokaialılar, Miletoslular ile birlikte Karadeniz ve Akdeniz'e açılarak otuza yakın koloni kurmuşlar ve ekonomik açıdan güçlenmişlerdir[35]. Titus Livius, Marsilya'nın yaklaşık olarak M.Ö. 600'lerde Phokaialılar tarafından kurulduğunu söyler[36]. Phokaialılar tarafından kurulan kolonilerden bazıları; Çanakkale Boğazı'nda Lampsakos (Lapseki), Karadeniz kıyısında Amisos (Samsun), Güney Fransa'da Massalia (Marsilya), İspanya'da Emporion (Ampurias), Korsika'da Alilai, Güney İtalya'da Eleia (Velia), Midilli'de Methymna' dır[37].

Herodot, Phokaialıların uzun mesafeli deniz yolculuklarını gerçekleştiren ilk Helenler olduklarını, bu yolculukları yuvarlak ticari gemilerle değil, beş yüz insan taşıma kapasitesine sahip elli kürekli teknelerle yaptıklarını yazmıştır. Tarttessos'a giden Phokaialılar Kral Arganthonios ile dost olmuşlar ve kral onlardan İonya'yı bırakıp kendi egemenliğine girmelerini istemiştir. Phokaialılar bunu kabul etmeyince Medlerin güçlendiğini bildiği için, kentlerini surlarla çevirsinler diye onlara oldukça yüksek miktarda para vermiştir. Bu para ile çok uzun ve baştan başa büyük taşlarla surlar yapılmıştır[38]. 1992 yılında yapılan kazılarda, Herodot'un sözünü ettiği kent duvarları ve kent kapısı birlikte bulunmuştur. M.Ö. 590-580 yılları arasında yapıldığı sanılan kent duvarlarının uzunluğu 7-8 kilometreye varmaktadır[39].

[33] Herodotos, *Herodot Tarihi* (Çev: Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 67.

[34] Herodotos, *a.g.e.,* s. 68.

[35] Ömer, Özyiğit, "1991 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *XIV. Kazı sonuçları toplantısı (II.),* Ankara Üniversıtesi Basımevi, Ankara 1992, s. 99.

[36] Titus Livius, *History of Rome* Liv. 21.20. (Çev:Canon Roberts), E. P. Dutton and Co., New York 1912.

[37] Özyiğit, *Phokaia'da Son Dönem Kazıları,* s. 304.

[38] Herodotos*, a.g.e.*, s. 73.

[39] Özyiğit, *1991 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları*, s. 105.

Hititler zamanında Arzawa olarak adlandırılan bölgede Hititlerin yıkılmasıyla beraber Lidya Krallığı ortaya çıkmıştır. M.Ö. 547 yılında Pers kralı Büyük Kyros ordusu ile Lidyalılara saldırır. Lidyalılar başkentleri Sardes'e çekilir. Kyros Sardes'i fethederek Lidyalılara son verir. Perslerin amacı İonya'dan başlayarak tüm Helen kentlerini fethetmektir[40]. Herodot, Persler'in M.Ö. 546 yılında Sardes'i aldıktan sonra İonya'da ilk vurdukları yerin Phokaia olduğunu yazmakta ve Pers ordusunun komutanı General Harpagos'un M.Ö. 546 yılında Phokaia'yı kuşattığından, kuşattığı kentin duvarlarının önüne toprak yığdırarak askerlerinin kentin içerisine girmesini sağladığından söz eder. Persler, Phokaialılara kent surlarını yıkıp, teslim olmaları durumunda kendilerine zarar verilmeyeceğini söyler. Phokaialılar yanıt vermek için bir gün süre isterler ve bu arada toparlanıp Chios'a (Sakız) doğru yelken açarlar. Persler kente girdiklerinde hiçbir şey bulamazlar[41].

Yurtlarını terk eden Phokaialılar ilerleyen zamanlarda yurtlarına dönerler ve Harpagos'un kentte bıraktığı askeri birliği yok ederler. Bir kısmı Kyrnos'a gider, diğerleri Phokaia'ya geri dönerler. Günümüzde Foça ile ilgili olarak bilinen Karataş efsanesi, bu dönemde gemiden ateşte yakılmış kocaman bir demir parçasını denize atıp, yüzeye çıkmadan ülkelerine dönmemeye karar veren Phokaialıların yolda karar değiştirip geri dönmeleri üzerine kuruludur[42].

Bean, Pers işgali ile Phokaia'nın nüfusunun en azından yarısını kaybettiğini, zenginliğinin ve ticari etkinliğinin düştüğünü yazar. Phokaia sikkelerinin azalması bu durumun göstergesi niteliğindedir[43]. Bu dönemde Persler oldukça güçlüdür. Pers Kral Yolu ile zenginleşmiş ve batıya doğru yayılmaya başlamışlardır (Şekil 3). Özyiğit, Foça'nın yedi kilometre doğusunda bulunan ve Pers Mezar Anıtı olarak bilinen anıt mezarın İonya'da Perslere ait tek eser olmasından söz etmektedir[44].

Phokaia'nın en güçlü dönemini yaşadığı M.Ö. 650-480 yılları arasına tarihlenen Arkaik dönem kalıntıları kentin genelinde otuz bir alanda bulunmuştur. Bu alanlarda ele geçen kent duvarı kalıntıları kentin Arkaik dönemdeki sınırlarını yansıtması açısından önemlidir (Şekil 4). M.Ö. 546 yılında Persler ile yapılan savaşta kullanılan mancınık güllesi bulunmuştur. Bu dönemde inşa edilen Athena Tapınağı'na ait mimari parçalar, kentin nekropolis ve sunaklar alanı, seramik

[40] Herodotos, *a.g.e.,* s. 70-73.
[41] Herodotos, *a.g.e.*, s. 74.
[42] Herodotos, *a.g.e.,* s. 74.
[43] Bean, *a.g.e*, s. 100.
[44] Özyiğit, *Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları*, s. 101-102.

atölyesi ve seramik ihracat deposu ortaya çıkarılmıştır. Bu döneme ait en önemli bulgulardan birisi tam plan verecek şekilde ele geçirilen megaron yapısıdır.

f. Klasik Dönem

Kentte M.Ö. 480-330 yılları arasına tarihlenen Klasik dönem kalıntıları kentin genelinde yirmi alanda bulunmuştur. Kazı çalışmalarında mezarlar, seramik atölyesi, duvar kalıntısı, taş döşeme, su ve drenaj kanalları ile künkler ele geçmiştir. Bu döneme ait en önemli bulgu antik tiyatroya ait kalıntılardır.

g. Helenistik Dönem

M.Ö. 330-30 yılları arasına tarihlenen Helenistik dönem kalıntıları kentin genelinde yirmi dört alanda bulunmuştur. Bulunan mezar ve lahitler kentin nekropolis alanları hakkında bilgi vermektedir. Ele geçen çok sayıda seramik, seramik çöplüğü ve seramik atölyesi kalıntısı seramik üretiminin sürdüğünü göstermektedir. Bu döneme ait avlulu bir konut yapısının içinde mozaik döşemeler bulunmuştur.

h. Roma Dönemi

Büyük İskender M.Ö. 334 yılında Pers egemenliğine son verip, İon kentleri de dahil olmak üzere Anadolu'yu işgal etmiştir. Bu dönemde Pers egemenliği altındaki Phokaia'da özgürlüğüne kavuşmuştur. Büyük İskender'in ölümünden sonra Phokaia ilk olarak Seleukoslar tarafından yönetilmiştir. Seleukos Devleti Büyük İskender'in ardıllarından olup, Suriye ve Batı Anadolu'da M.Ö. 222-187 arasında III. Antiochus tarafından yönetilmiştir. Seleukosların hükümdarı III. Antiochus kendisini Roma işgaline karşı Helen şehirlerinin bağımsızlığının savunucusu ilan etmiştir[45]. M.Ö. 192 yılında Romalılarla savaşmaya başlamıştır. Phokaia bu savaşta Romalılara karşı savaşmıştır. Roma ordusu M.Ö. 190 yılında kenti kuşatmıştır. Kent surlarında yer yer gedikler açılmasına karşın Phokaialılar kararlı bir şekilde savaşmayı sürdürmüştür. Roma ordusunu komuta eden Lucius Aemilius Regillus "Phokaialılar bu şekilde savaşmakla, kentin yıkılması için Romalılardan daha kararlı görünüyorlar," demiştir. III. Antiochus'dan yardım gelmeyeceğini anlayan Phokaialılar kentin kapılarını açma konusunda Romalılarla anlaşmıştır. Ancak komutanın emirlerine uymayan askerler kenti yağmalamıştır[46].

[45] Bean, *a.g.e.,* s. 101.
[46] Titus Livius, *a.g.e.*, 38, 39.

Livius M.Ö. 190 olaylarına yönelik anlatımında kenti şu şekilde betimlemektedir: "Kent dikdörtgen biçimindedir ve bir körfezin başında yer alır. Surlar alanı yaklaşık 2500 adım boyunca çevreledikten sonra, iki yandan ilerleyerek bir üçgen oluştururlar. Yerli halk buraya Lampter adını vermektedir. Bu kısımda genişlik 1200 adımdır. Sonra yaklaşık 1000 adım uzunluğunda bir dil gelir ve körfezi aşağı yukarı tam ortadan ikiye böler, anakaraya bitiştiği noktanın her iki tarafında da çok güvenli birer liman oluşturur. Güneydeki Naustathmos adıyla anılır çünkü çok sayıda gemi barındırabilir: öteki Lampter'in yakınındadır"[47].

Phokaia daha sonra Attaloslar Krallığı'nın egemenliği altına girmiştir. Bean, Phokaialıların, Attaloslar Krallığı'nın Roma'ya miras kalmasına karşı çıktığını ve Romalıların bu durumda Phokaia'nın yağmalanmasını istediğini yazar. Roma Senatosu kentin yerle bir edilmesine karar vermiştir. Bu durumda Marsilyalılar senatodan Phokaia'nın bağışlanmasını istemiştir. Bunun üzerine Mithridates ile Roma arasında yapılan savaşlarda Phokaia tarafsız kalmıştır. Kent M.Ö. 133 tarihinde Kral Attalos'un Bergama Krallığı'nı Roma'ya bıraktığını vasiyet etmesi sonucu Roma egemenliği altına girmiştir[48]. Akurgal, Pompeius'un Phokaia'ya özgürlüğünü verdiğini ifade eder[49].

Roma yönetimi süresinden Phokaia'nın Ceneviz kolonisi durumuna geldiği 1275 yılına kadar geçen sürede Phokaia ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Phokaia antik kenti sınırlarının Arkaik, Klasik, Helenistik ve Roma dönemlerindeki değişimine bakıldığında kentin altın çağının yaşandığı Arkaik dönemde en geniş sınırlarına ulaştığı görülmektedir. Klasik dönemde kent büyüklüğünü korumuş, Helenistik dönemden başlayarak küçülmüştür. Roma döneminde ise kentte seramik üretiminin yoğunlaştığı görülmektedir[50]. Bu görüşü destekler nitelikte Özyiğit, kazı sonuçları toplantısı raporlarında, bugünkü yerleşimin kuzeyinde, Çifte Kayalar Tepesi'nin batısında, asfalt yolun yanında bulunan tepe üzerinde yapılan kazılarda, tepenin Roma döneminde günlük kap üretimi yapan atölyelerin bir çöplüğü olduğunu ortaya koymuştur. Farklı alanlarda pek çok seramik, seramik atölyesi ve seramik çöplüğü kalıntısı ele geçmiştir. Seramik atölyelerine ait fırınlar ve kil havuzları da bulunmuştur. Bu dönemde çok sayıda duvar kalıntısı ile birlikte taban döşemesi ortaya çıkarılmıştır. Taş taban döşemeleri yanında mozaik taban döşemelerinin de sık olarak kullanıldığı görülmektedir.

47 Titus Livius, *a.g.e.*, 37, 21.
48 Bean, *a.g.e.*, s. 101.
49 Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, s. 291.
50 Özyiğit, *Phokaia'da Son Dönem Kazıları*, s. 296.

Foça'da M.Ö. 30-M.S. 395 yılları arasına tarihlenen Roma dönemi kalıntıları kentte otuz bir alanda bulunmuştur. M.Ö. 190 yılında gerçekleşen deprem ile yıkılan Arkaik dönem Athena Tapınağı Roma döneminde mermer malzeme ile yeniden yapılmıştır. Bu tapınağa ilişkin temel kalıntıları ve mimari parçalar ele geçmiştir. Bu dönemde çok sayıda duvar kalıntısı ile birlikte taban döşemesi de ortaya çıkarılmıştır. Taş taban döşemeleri yanında mozaik taban döşemelerinin de sık olarak kullanıldığı görülmektedir.

1. Bizans Dönemi

Roma İmparatorluğu 375 yılında Kavimler Göçü ile başlayan karışıklıklardan sonra doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılır. Phokaia'nın da içinde bulunduğu Doğu Roma İmparatorluğu 1453 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bilgin, geç Roma devrinde Asya eyaletine bağlı olan Phokaia'nın Bizans devrinde Tprakesion Theması'nın bir piskoposluk merkezi olduğunu yazar[51]. Dukas, "Bizans İmparatorluğu zamanında Foça, surları yıkılmış bir kasabadan başka bir şey değildir. Bununla beraber yerinin önemi nedeniyle, beklenmedik bir şekilde buraya Cenevizliler gelerek, eski şehrin yanına müstahkem bir yer yapıp, buna Yeni Foça adını verdiler", demektedir.[52]

Kentin M.S. 395-1275 yılları arasına tarihlenen Bizans egemenliğindeki dönemine ilişkin kalıntılar çoğunlukla yarımada üzerinde bulunmuştur. Bu alanlarda çoğunlukla yalnızca seramik ele geçmiştir. Yarımadayı çevreleyen kent duvarlarına bu dönemde yapılan onarımlar vardır. Athena Tapınağı'nın bulunduğu alanda Bizans nekropolisinde pek çok mezar ortaya çıkarılmıştır.

j. Ceneviz Kolonisi Dönemi

I. Aleksios Komnenos, 1082 Mayıs'ında Venedik Cumhuriyeti ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma ile Venedik'e birçok ayrıcalık tanınmıştır. Böylelikle Foça, Venediklilere açık bir liman durumuna gelmiştir[53]. 1086 yılında ise Çaka Bey Bizans ile ilişkilerini bozarak Batı Anadolu'yu işgal etmeye başlamış ve Phokaia kentini ele geçirmiştir. 11. yüzyılın sonlarına doğru Çaka Bey'in kurduğu deniz birliği içerisinde İzmir, Foça, Sakız ve Sisam adaları bulunmaktadır[54].

[51] Ziyaeddin, Bilgin, "Foça açmazı (veya gelin Foça'nın yok olmasına engel olalım)", *Ege Mimarlık*, 2, (1992), s. 25-28.

[52] Mihail İoannis, Dukas, *Bizans Tarihi* (Çev:Vladmir Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 95.

[53] Şerafettin, Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 44.

[54] Zeki, Arıkan, "16. yüzyılda Foça", *Foça Üzerine Yazılar*, İzmir 1998, ss. 4-13.

Foça 1275 yılında Bizans İmparatoru'nun kararı ile Cenevizlilerin yönetimine girmiştir. Bu dönemde Cenevizliler tarafından, yarımadayı çevreleyen kent duvarlarında onarımlar ve iki tane kule yapılmıştır. İbn Battuta sağlam bir surla çevrilmiş bulunduğundan Saruhan Sultanı, onların senelik olarak gönderdikleri hediyeleri kabul etmekle yetinmekte idi"[55], demiştir.

Kent 1455 yılında Osmanlıların kenti almasına kadar geçen sürede bir Ceneviz kolonisi durumundadır. Bizans tarihçisi Yeni Foçalı Dukas, Kasım ayında Yeni Foça'nın savaş yapılmadan Osmanlı Devleti topraklarına katıldığını anlatır. Ancak Aralık ayında alınan Eski Foça ile ilgili ayrıntılı bir bilgi vermez[56].

k. Osmanlı Dönemi

1455 yılında Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı donanması 15 Kasım'da Yeni Foça'yı, 24 Aralık'ta da Eski Foça'yı Osmanlı topraklarına katmıştır[57]. 1530 yılında Karaca-Foça ve Yenice-Foça Anadolu Eyaleti'nin Saruhan Livası'nın Menemen Kazası'nın nahiyesi durumundadır. Karaca Foça, 1575'te, şehircilik anlamında pek de gelişmiş bir yer değildir. Kale içinde bir Kale Camii, Yeniçeri Mescidi, Yeldeğirmeni Mescidi ve bir mektebin yanı sıra, birkaç dükkân, bir kervansaray, çeşmeler, kuyular ve bahçeler bulunmaktadır[58].

Piri Reis'in 1512'de yazdığı Kitab-ı Bahriye adlı eserinde Eski Foça ve Yeni Foça'nın haritası yer almaktadır. Piri Reis 16. yüzyılda Foça'yı şu şekilde betimlemektedir: "Foça hakkında şöyle bir rivayet vardır: Eski Foça'yı evvela Venedik tüccarları kurmuşlardır. Yeni Foça'yı Ceneviz tüccarları kurmuşlardır ve Ceneviz tüccarları kendi kumaşlarını ve diğer eşyalarını getirmek için bir depo yapmak üzere yer talep ederler. Böylece de Yeni Foça kurulmuş olur. Ben yazımda anlattığım şekilde Ceneviz tüccarlarının Yeni Foça'da oturduklarını gördüm. Fakat şimdi dağılıp gitmişlerdir…Bu Eski Foça'nın limanı eşi bulunmaz, tabii bir limandır. Yüz parça gemiyi barındırabilir. Büyük gemiler kale önüne kadar varabilir...Bu kalenin üç tarafı da denizdir. Bir taraftan karaya bağlıdır"[59].

1671 yılında Evliya Çelebi Foça'ya geldiğinde, Foça Kalesi'nde onarım söz konusudur. Evliya Çelebi İzmirli Ahmet Ağa'nın kalenin onarılmasıyla görevlen-

[55] İbn Battuta, *Voyages d'Ibn Battuta* (Yay. C. Defremery ve B.R. Sanguinetti), II, Paris 1854.

[56] Dukas, *a.g.e.,* s. 90.

[57] Dukas, *a.g.e.,* s. 90.

[58] Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, *Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan,* Ankara 2014, s. 27

[59] Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye,* Yay. Fevzi Kurtoğlu-Haydar Alpagut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1935, s. 325.

dirildiğini ve onu orada tanıdığını yazar. Kendisinin de iki gün süreyle kalenin onarımında çalıştığını anlatır. Bu anlatıma göre kale içerisindeki han, hamam, camiler, mescitler ve sokakların tümü haraptır. Bu zamanda limana bakan büyük kulelere "Balyemez" denilen uzun menzilli topların konduğunu da söyleyen Evliya Çelebi, karaya ve denize bakan surların iki kapısının da bu zamanda yapıldığını ekler. Kale içerisinde iki yüz kadar iyi korunmuş kiremitli evin olduğunu belirtmesi de bize Foça'nın o zamanki nüfusu hakkında bilgi verir. Evliya Çelebi, Venediklilerin saldırısı sırasında 14. yüzyılda Foça'yı Saruhan'dan iki günlük mesafede olarak anlatır. Venediklilerin saldırısı sırasında kalenin sağlam olduğunu, halkın ise yürekli, kahraman ve yiğit olmadığını dile getirir[60].

Kentte yapılan kazılarda on alanda Osmanlı dönemine ilişkin bulguya rastlanmıştır. Çoğunlukla seramik ele geçmekle birlikte Athena Tapınağı'nın bulunduğu alanda deprem sonucu yıkılan Türk Mahallesi'ne ait yapı kalıntıları ile Arnavut kaldırımı izleri ortaya çıkmıştır. Osmanlı Mezarlığı ve üç adet yel değirmeninin bulunduğu Değirmenli Tepe de bu döneme ait en önemli alanlardandır. Yarımadayı çevreleyen sur duvarları ve kuleler restorasyon çalışması öncesi yapılan kazılarda tarihlenerek ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte kentte günümüze ulaşmayı başarabilmiş savunma yapıları (dış kale), dini yapılar (iki cami ve bir mescit), su yapıları (iki hamam, dört çeşme ve su kemeri), mezarlık, yel değirmenleri ve sivil mimarlık örnekleri vardır.

2. Katman Planlarının Çakıştırılarak Değerlendirilmesi

Foça'da belirlenen dokuz katmana ait dönem paftaları üst üste çakıştırılarak yirmi altı çok katmanlı alan (Ç.K.A) saptanmıştır (Şekil 5). Bu alanların katman sayısına ve ele geçen bulgulara göre önem derecelerini ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Ele geçen bulgulara göre derecelendirmede 1. derece en çok, 5. derece en az önemi temsil etmektedir.

Bu çalışma kapsamında *katman sayısına* göre 1. derece (5 ve üzeri katman) ve 2. derece (4 katman) önemli alanlar ile *ele geçen bulgulara* göre 1. ve 2. derece önemli alanlar belirlenmiştir. Her iki açıdan önemli 12 alan: Ç.K.A 1, Ç.K.A 2, Ç.K.A 3, Ç.K.A 4, Ç.K.A 5, Ç.K.A 6, Ç.K.A 9, Ç.K.A 10, Ç.K.A 11, Ç.K.A 12, Ç.K.A 13 ve Ç.K.A 15 (Levha 1-21) numaralı alanlardır. Bu alanların her birine ait ayrıntılı analiz paftaları hazırlanmıştır. Hazırlanan bu analizlerde, alanın ada ve parsel numaralarına göre konumu belirtilmiş, kazı çalışmaları ve koruma

[60] Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Dokuzuncu Cilt, (Anadolu-Suriye-Hicaz), İstanbul 1935, s. 83-84.

durumları hakkında bilgi verilmiştir. Bu paftalar alanın kazı sırasındaki ve günümüzdeki fotoğraflarını, dönemlere göre bulguları ve bu bulguların renklendirilmiş çizimlerini içermektedir.

3. Koruma Sorunları

Foça sahip olduğu doğal güzellikler yanında yer altında ve yer üstünde bulunan kültürel miras ile Batı Anadolu'da öne çıkan kıyı yerleşimlerindendir. Kentin tarihi dokusunu büyük oranda Osmanlı dönemi konut ve ticaret yapıları ile kent merkezinde yer alan arkeolojik alanlar oluşturmaktadır. Kentin süreç içerisindeki fiziksel gelişiminde 1923-1952 yılları arasında askeri yasak bölge ilan edilmesi etkili olmuştur. Bu dönemde kentin gelişimi durmuştur. Bu kararın kaldırılmasıyla 1960 ve özellikle 1970'li yıllarda kent yeniden büyümeye başlamıştır. Foça'da planlama çalışmaları 1970'li yılların sonunda başlamıştır. İlk sit kararları da bu dönemde verilmiştir. 1980'li yıllarda turizm faaliyetleri etkisini göstermiş, ikincil konutların yapımı ile tarihi dokuda bozulmalar başlamıştır. Buna karşın büyük ölçekli turistik yapılar yapılamamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde kentin özellikle güney yamaçları yapılaşmış; kent merkezi ise tarihi dokusunu kaybetmiştir. Planlama kararları var olmasına karşın uygulama sırasında bu kararlara uyulmadığı ve kentin tarihi, doğal ve arkeolojik değerlerinin yoğun şekilde yıpratıldığı görülmektedir. Özellikle kaçak yapılaşmalar, sit derecelerinin düşürülmesiyle imara açılan alanlar, potansiyel arkeolojik alanların projelerin uygulama aşamasında ortaya çıkması, yeni yapılaşma alanlarında gabarilere uyulmaması sonucu kent siluetinin bozulması gibi olumsuz sonuçlarla karşılaşılmıştır. Bu kapsamda yapılan alan ve literatür çalışmaları sonucu, Türkiye'de ve özellikle Foça özelinde, çok katmanlılık özelliği gösteren kent içi arkeolojik alanların korunmasına yönelik başlıca sorunlar belirlenmiştir. Buna göre:

1. Türkiye'de kent içi arkeolojik alanlara ilişkin detaylı koruma mevzuatı bulunmamaktadır.

2. Disiplinlerarası çalışma eksikliği nedeniyle planlama, koruma ve kentleşmeye yönelik çalışmalar doğru bir şekilde yürütülememektedir (Resim 1-2).

3. Çok katmanlı kentler için mevcut ve potansiyel kültürel mirasın detaylı bir envanter çalışması bulunmamaktadır. Bu durum Foça özelinde tespit edilmeyen potansiyel arkeolojik alanların imar faaliyetleri ve alt yapı çalışmaları sırasında zarar görmesine neden olmaktadır.

4. Envanter sisteminin bulunmaması sit kararlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu kararlar alınırken potansiyel arkeolojik alanlar dikkate alınmamış, sit dereceleri düşürülmüş ve sit sınırları küçültülmeye çalışılmıştır (Resim 3). Sit derecelerinin sondaj kazıları ile belirlenmesi, kısa sürede gerçekleşen yüzeysel çalışmalar olması nedeniyle önerilmemektedir.

5. Kaçak kazılar ve eserlerin yurtdışına kaçırılması koruma alanında en büyük sorunlardandır. Bu olumsuz durumu engellemek için denetim ve güvenlik önlemleri arttırılmalıdır.

6. Kent içindeki arkeolojik alanlarda kent dışında bulunan arkeolojik alanlar ile aynı yöntemler kullanılarak kazı, koruma ve sergileme çalışmaları yapılmaktadır. Bu yaklaşımın değişmesi ve kentsel arkeolojinin benimsenmesi gerekmektedir.

7. Her katman aynı derecede önemlidir ve katmanlaşmanın bütüncül bir yaklaşımla korunması gerekmektedir. Koruma alanında hangi katmanın daha değerli olduğu konusu tartışılmaktadır. Burada tüm katmanların birlikte korunması ve sergilenmesi yöntemi benimsenmelidir.

8. Koruma alanında en büyük sorun finansal kaynakların yetersizliğidir. Kazı, belgeleme, koruma ve sunum aşamaları için gerekli finansal destek yaratılmalıdır.

9. Kent içi arkeolojik alanların halka sunumuna yönelik projelerin sayısı oldukça azdır. Günümüzde birçok alan ya terk edilmiş, ya da gereksinimi yanıtlamayan, gelişigüzel projeler ile ziyaretçilere açık durumdadır. Gezi platformları, koruyucu çatılar, bilgilendirme ve aydınlatma elemanları, servis birimleri birçok alanda eksiktir (Resim 4). Bu projeler kentlinin de katılımı ile tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.

10. Kazı çalışmalarının uzun süreli çalışmalar olduğu kentliye anlatılmalıdır. Çalışmalar sonunda alanın çevresinin güvenlik açısından kapatılması, bu alanları terk edilmiş ve görüntü kirliliğine yol açan şantiye sahaları olarak algılatmaktadır (Resim 5).

11. Foça yerleşimi için arkeolojik kalıntıların kazılması ve ortaya çıkarılması sonrasında zemin sularının yükselmesi büyük bir sorun oluşturmaktadır. 1984-1992 yılları arasında dere yataklarının iptal edilerek, yapılaşmaya açılması sonucu dağlardan gelen suların denize ulaşamaması taban suyunun yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum ve beraberinde yoğun bitkilenme özgün kalıntıların sergilenmesini zorlaştırmaktadır. Günümüzde Foça'da üzeri kapatılmayan kazı alanlarında kalıntılar mevsime göre değişmekle birlikte genellikle su içerisindedir (Resim 6).

12. Kültürel mirası koruma bilinci toplum tarafından benimsenmemiştir. Kent içi arkeolojik alanlar vandalist etkilere maruz kalmakta, özellikle yer üstündeki kalıntılar kentli tarafından günlük kullanım alanlarına dönüştürülmektedir (Resim 7-8).

Sonuç

Dünya'da ve Türkiye'de arkeolojik alanlara yönelik çalışmalar belirli tekniklerle uzun yıllardır sürmektedir. Arkeolojik alanlarda kullanılan bilimsel yöntemler yerleşim merkezi dışında bulunan alanların gereksinimine doğrudan yanıt vermekle birlikte kent içi alanlarda yürütülen çalışmalar için yetersiz kalmaktadır. Kent içindeki arkeolojik mirasın tespiti, ortaya çıkarılması, belgelenmesi, envanterlenmesi, korunması ve halka sunumuna yönelik çalışmaların yeni bir yaklaşımla, bütüncül olarak ele alınması gerektiği ortadadır. Kentsel arkeoloji kavramı bu eksikliklere cevap verebilmektedir; ancak Türkiye'de bu kavram yeterince benimsenememiştir. Özellikle çalışmaların envanterleme, koruma ve halka sunum aşamaları yasal, yönetsel, sosyal ve ekonomik nedenlerle doğru bir şekilde yürütülememektedir.

Bu çalışmada kent içi arkeolojik alanlarda ortaya çıkarılan tarihi katmanlaşmanın envanterleme aşamasına odaklanılmıştır. Ek olarak Türkiye'de kent merkezinde pek çok katmanı birlikte barındıran Foça yerleşimi özelinde başlıca koruma sorunları belirlenmiştir. Söz konusu sorunlar disiplinler arasındaki diyalog eksikliği, yanlış planlama kararları, kentsel gelişmenin sağlanması amacıyla yapılan bayındırlık hareketleri, uygulama aşamasında kontrol eksikliklerinden kaynaklanan sorunlar, bilimsel olmayan kazılar, maddi kaynakların ve kamu bilincinin yetersiz olması gibi ana başlıklara ayrılabilir. Bu olumsuz durumun engellenebilmesi için kentlerde öncelikli olarak sistematik envanterleme çalışmaları başlatılması önerilmektedir. Mevcut durumun tespiti yapılmadan alınan kararlar, hazırlanan ve uygulanan projeler yer altı ve yer üstündeki kültürel mirasa geri dönülmez zararlar vermektedir.

Envanterleme sistemi kapsamında mevcut ve potansiyel kültürel miras verileri sistematik olarak dijital ortama aktarılmalı ve çalışmalar süreç içerisinde güncellenmelidir. Potansiyel alanların belirlenmesi gelecekteki çalışmalar için oldukça önemlidir ve planlama çalışmaları bu veriler doğrultusunda yapılmalıdır. Parsel ölçekli projelerde, projenin hazırlanması aşamasından önce mutlaka bu sistemden alanın olası potansiyelinin farkında olunmalıdır. Bu gibi durumlarda yeni yapının

ve arkeolojik mirasın birlikte korunmasına olanak sağlayan projeler üretilmelidir. Türkiye'de yasal mevzuat bu tip projelerin uygulanmasını kolaylaştıracak şekilde güncellenmelidir. Bu nedenle kent merkezlerinde bulunan çok katmanlı alanlar için çalışmalar arkeolog, mimar, şehir plancısı, sanat tarihçisi, hukukçu, yatırımcı, üniversiteler ve kentlinin katılımı ile disiplinlerarası şekilde yürütülmelidir.

Bu çalışmanın süreç içerisinde çok katmanlılık, kentsel arkeoloji, kent içi arkeolojik alanlar ve özellikle Foça yerleşimine yönelik yapılacak olan çalışmalarda yönlendirici olması amaçlanmıştır. Kent merkezinde üretilecek yeni projelerin hazırlık aşamasında arkeolojik mirasa ilişkin gerekli bilgiye ulaşabilen bir altlık olması hedeflenmiştir.

KAYNAKLAR

Akurgal, Ekrem, "Foça Kazıları ve Kyme Sondajları", *Anadolu / Anatolia*, sy. 1 (1956), ss. 32-42.

_____, *Anadolu Uygarlıkları,* Net Turistik Yayınları, İzmir 1998.

Alpan, Açalya, *Kentsel Arkeolojik Kaynakların Tarihi Kent Merkezleri Tarragona, Verona ve Tarsus'ta Günlük Hayatla Bütünleşmesi,* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

Arıkan, Zeki, "16. yüzyılda Foça", *Foça Üzerine Yazılar*, İzmir 1998, ss. 4-13.

Aykaç, Pınar, *Determination of Presentation Principles for Multi-Layered Historical Towns Based on Cultural Significance, Case Study: Tarsus,* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Bean, George Ewart, *Eski Çağda Ege Bölgesi* (Çev: İnci Delemen), Arion Yayınevi, İstanbul 2001.

Belge, Burak, *İzmir Tarihi Kent Merkezindeki Kentsel Arkeolojik Değerler ve Sorunlar: Keşifsel Bir Örnek Çalışma*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

Bilgin Altınöz, Ayşe Güliz, *Koruma Karar Verme Sürecine Katkı Olarak Çok Katmanlı Kentlerdeki Tarihsel Katmanlaşmanın Değerlendirilmesi; Coğrafi Bilgi Sistemlerini (CBS) Temel Alan Bir Yaklaşım. Uygulama Örneklemesi: Bergama*, Doktora Tezi, Ankara 2002.

_____, Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi, Erişim Tarihi: 21.05.2011, http://www.metropolistanbul.com/public/ temamakale.aspx?tmid=&mid=13.

_____, *Urban Archaeology: As the Basis for the Studies on the Future of the Town; Case Study: Bergama,* Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.

Bilgin, Ziyaeddin, "Foça açmazı (veya gelin Foça'nın yok olmasına engel olalım)", *Ege Mimarlık*, 2, (1992), ss. 25-28.

Boylu, Ayşen, *Kentsel Arkeoloji (Türkiye'de Kentsel Arkeoloji İçin Vizyonel Bir Yaklaşım)*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1994.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı, *Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan,* Ankara 2014.

Çırak, Ayşegül, *Bir Planlama Stratejisi Olarak Arkeolojik Envanterleme ve Kentsel Arkeolojik Değer Yöntemi: İzmir Tarihi Kent Merkezi,* Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, İzmir 2010.

Dillerman, Louis, "*Haute Mesopotamieo rientalee t pays adjacents",* Paris 1962.

Doyduk, Hatice Senem, *Nesne Merkezli Koruma Yaklaşımına Tamamlayıcı Bir Olgu Olarak Kentsel Arkeolojik Yığılma,* Yıldız Teknik Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul 2010.

Dukas, Mihail İoannis, *Bizans Tarihi* (Çev:Vladmir Mirmiroğlu), İstanbul 1956.

Etyemez, Leyla, *Çok Katmanlı Kentlerde Tarihsel Katmanlaşmanın Günümüz Bağlamı ile Bütünleşmesinin Değerlendirilmesi. Örnekleme Çalışması: Amasya*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Dokuzuncu Cilt, (Anadolu-Suriye-Hicaz), İstanbul 1935.

Herodotos, *Herodot Tarihi* (Çev: Müntekim Ökmen), Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.

İbn Battuta, *Voyages d'Ibn Battuta* (Yay. C. Defremery ve B.R. Sanguinetti), II, Paris 1854.

İzmir Büyükşehir Belediyesi, *Foça'nın Konumu,* Erişim Tarihi:15.10.2014, http://www.izmir.bel.tr/BuyuksehirSinirHaritasi/125/172/tr.

Karabağ, Nağme Ebru, *Çok Katmanlı Kentlerdeki Tarihsel Sürekliliğin Çözümlenerek Korunması: İzmir Örneği*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, İzmir 2008.

Keil, Josef, *Pauly-Wissowa*, cilt XX.

Macqueen, James G. "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium B.C." *Anatolian Studies* 18 (1968), ss. 169-85.

Mansel, Arif Müfid, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Özyiğit, Ömer, "1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *XII. Kazı sonuçları toplantısı (I.),* Ankara Üniversıtesi Basımevi, Ankara 1990.

_____, "1991 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları", *XIV. Kazı sonuçları toplantısı (II.),* Ankara Üniversıtesi Basımevi, Ankara 1992.

_____, "Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları", *Anadolu/ Anatolia,* sy. 25 (2003), ss. 97-107.

_____, "Phokaia'da Son Dönem Kazıları", *Ege Üniversitesi arkeoloji kazıları* (Der: Çilingiroğlu, A., Mercangöz, Z., Polat, G.), Arkadaş Matbaacılık, İzmir 2012, ss. 295-307.

Pausanias, Description of Greece, Books I-II, (Çev:W. H. S. Jones), Harvard University Press, Massachusetts 1918.

Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye,* Yay. Fevzi Kurtoğlu-Haydar Alpagut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1935.

Sarfatij, Herbert-Melli, Piera, *Report on the Situation of Urban Archaeology in Europe,* Council of Europe Publishing, Strasbourg 1999.

Sartiaux, Felix, *Eski Foça*, Ege Turizm Cemiyeti Yayınları, İzmir 1952.

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası XII-XIII-XIV* (Çev: Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2012.

Taşcı, Burcu, *Çok Katmanlı Yerleşimlerin Koruma Sorunlarının Foça Örneği Üzerinden İrdelenmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2015.

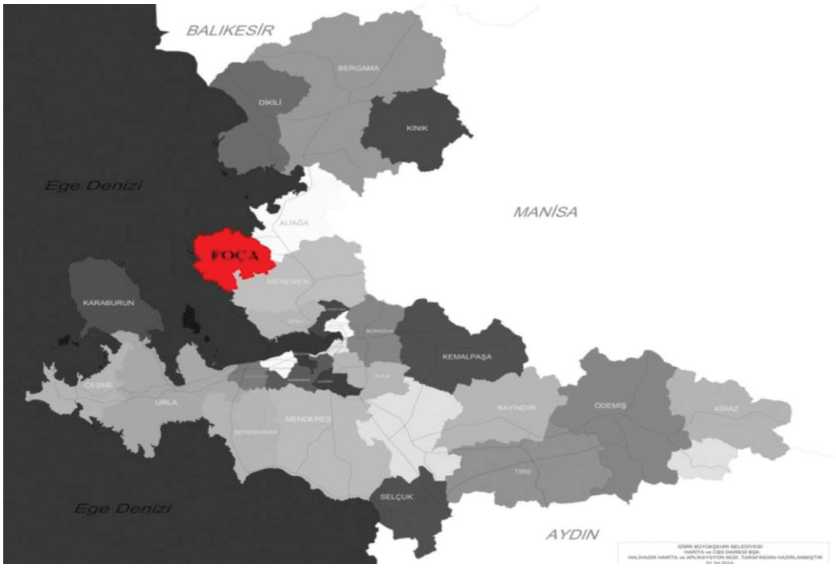
Titus Livius, *History of Rome* (Çev:Canon Roberts), E. P. Dutton and Co., New York 1912.

Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine.* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

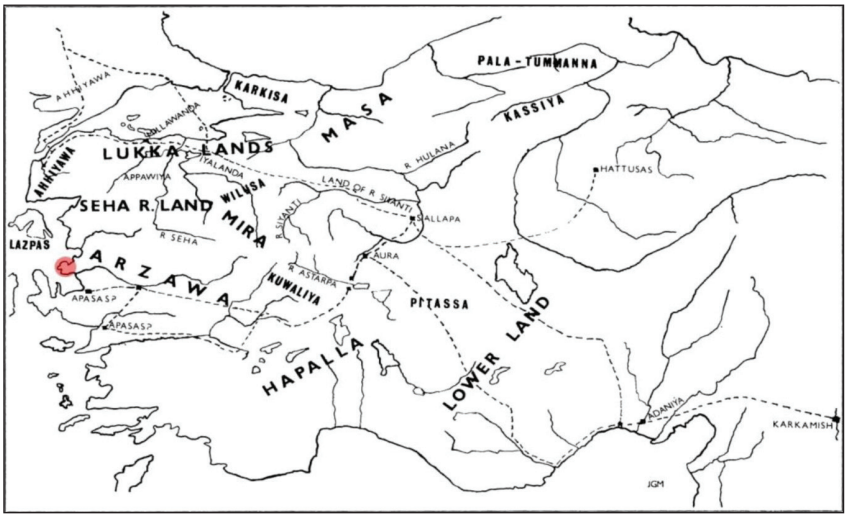
Umar, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1993.

Umar, Nur, *Adana Tepebağ - Kayalıbağ Kentsel ve Arkeolojik Sit Alanı Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Yıldırım, Tevfik, *Kentsel ve Arkeolojik Sit Alanında Adana/Tepebağ Höyüğü ve Planlama Sürecinde Kentsel Arkeoloji, Kentsel Dönüşüm, Rehabilitasyon ile Arkeopark Kavramı*, Çukurova Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2010.

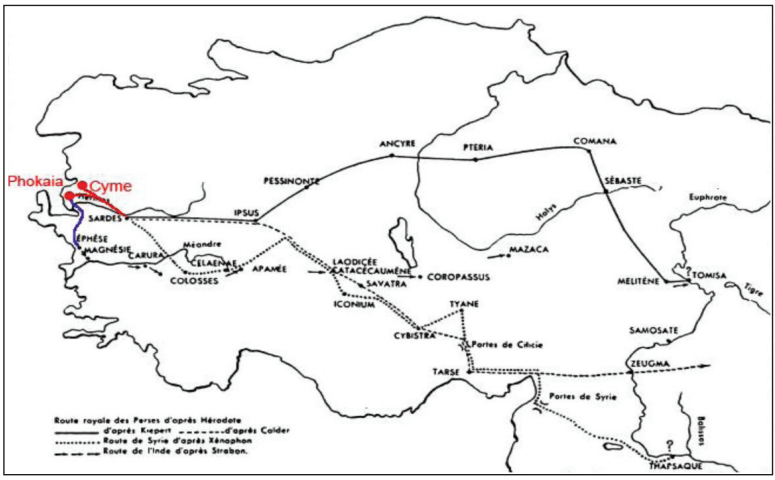
Şekil 1. Foça'nın konumu*

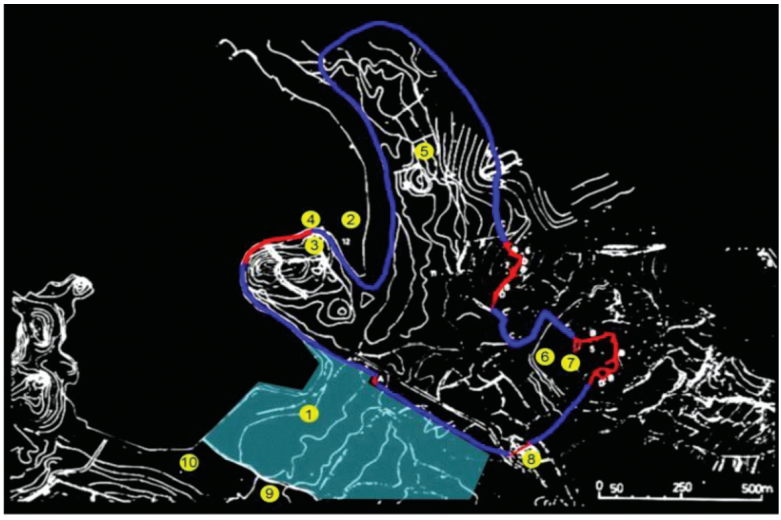
Şekil 2. Hitit Egemenliği'nde Batı Anadolu'da bölgeler ve Foça'nın yeri**

* İzmir Büyükşehir Belediyesi, "Foça'nın Konumu", http://www.izmir.bel.tr/BuyuksehirSinirHaritası/125/172/tr. 15/10/2014, sa. 15.30.

** Macqueen James G. "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium B.C." *Anatolian Studies* 18 (1968), s. 176.

Şekil 3. Pers Kral Yolu ile Sard ve Efes'ten Phokaia'ya olası yollar*

Şekil 4. Antik dönemde Phokaia'nın olası sınırları ve önemli yapılar

* Dillerman, Louis, "*Haute Mesopotamieo rientalee t pays adjacents*", Paris, 1962, s. 152.

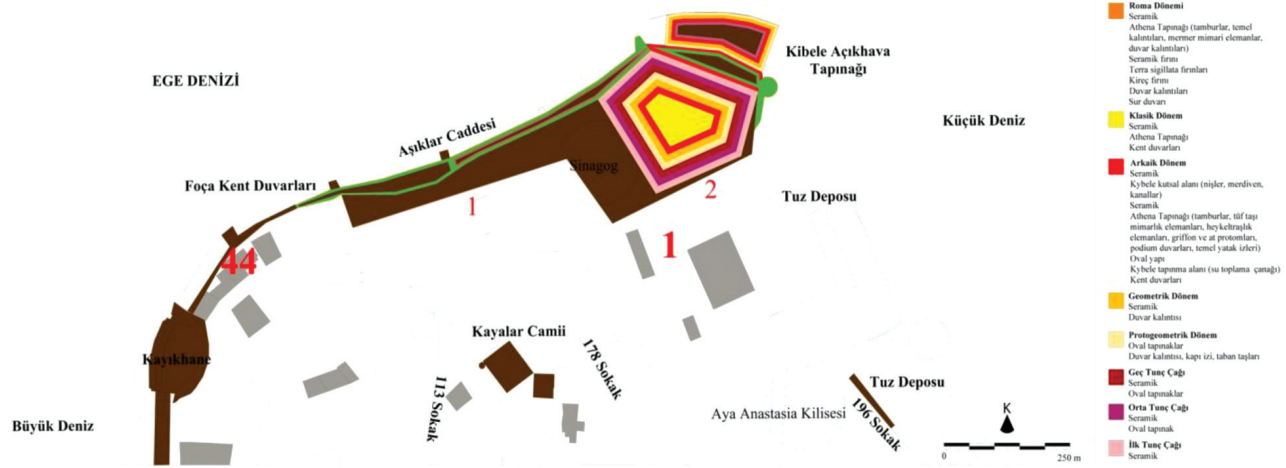

Şekil 5. Foça'da belirlenen çok katmanlı alanlar

Yarımadanın kazı ve restorasyon çalışmaları başlamadan önceki görünümü (Özel Çevre Koruma Bölgesi Yönetim Planı Raporu, 2011)

Vaziyet planı

Levha 1. Çok katmanlı alan 1

- **Klasik Dönem**
- **Arkaik Dönem**
- **Geometrik Dönem**
- **Submiken Dönem**
- **Geç Tunç Çağı**
- **Orta Tunç Çağı**
- **İlk Tunç Çağı**

III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde yer alan 1577 ada, 4 parselde ilk kazı çalışmaları 1994 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından yapılmıştır. 1996 yılında Phokaia Kazı Başkanlığı tarafından 4 ve 5 parselde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. 4 parseldeki kazı çalışmaları 2000, 2001, 2002 ve 2004 yıllarında da devam etmiştir. Yapılan kazılar bu alanın kentin ilk yerleşim alanı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. İlk Tunç Çağı'ndan başlayarak Orta Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı, Submiken Dönem, Geometrik Dönem, Arkaik Dönem ve Klasik Döneme ait çeşitli yapı kalıntıları ve seramikler ele geçmiştir. Bunlardan Geç Tunç Çağı'na tarihlenmiş oval ev, Erken Demir Çağı'na ait Demirci Atölyesi ve Protogeometrik Döneme ait oval evler Anadolu'daki en eski oval planlı yapılara örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Alan İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olmuştur (Özyiğit, 2005) Günümüzde etrafı tel örgü ile çevrilidir. Alandaki açmalar kapatılmamıştır ve bulgular görsel olarak algılanmaktadır.

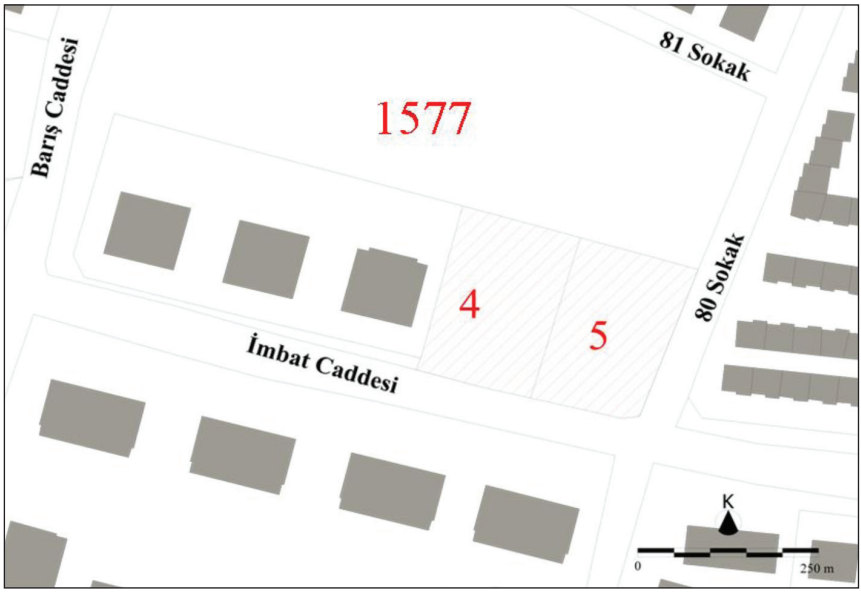

1577 ada, 4 ve 5 parsel genel görünümü

İlk yerleşim alanında farklı katmanlardan görünüm

Vaziyet planı

Levha 2. Çok katmanlı alan 3

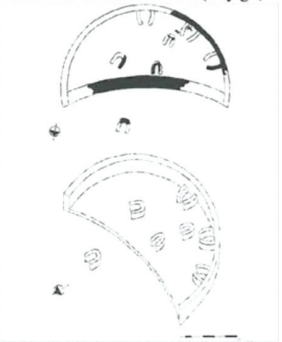

Phokaia'da en eski İon evleri (Özyiğit, 2012b)

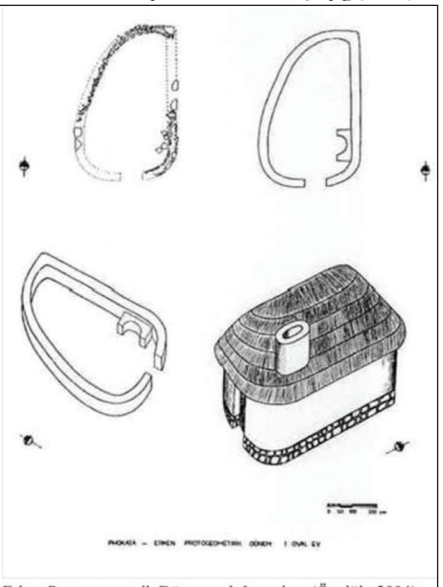
İlk yerleşim alanı kazıları (Özyiğit, 2012b)

Demirci atölyesi ve at nalı ocaklar (Özyiğit, 2012b)

İlk yerleşim alanı açmalarının genel planı (Özyiğit, 2003a)

Erken Protogeometrik Döneme ait I. oval ev (Özyiğit, 2004)

Levha 3. Çok katmanlı alan 2

- **Roma Dönemi**
- **Helenistik Dönem**
- **Klasik Dönem**
- **Arkaik Dönem**
- **Geometrik Dönem**

III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde yer alan 150 ada, 48 parselde ilk kazı çalışmaları 1994 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından yapılmıştır. Kazılar, parsel sahibinin yeni yapı yaptırmak amacıyla Müze Müdürlüğü'ne başvurması üzerine başlamıştır. Çalışmalar sonucu hazırlanan rapor koruma kurulu tarafından incelenmiş ve kazıların Phokaia Kazı Başkanlığı tarafından yeniden yapılmasına karar verilmiştir. 1995 ve 1996 yıllarında gerçekleşen kazılarda Geometrik Dönem, Arkaik Dönem, Helenistik Dönem ve Roma Dönemine ait yapı katları ortaya çıkarılmıştır. Alan İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olmuştur (Özyiğit, 1997). Günümüzde etrafı tel örgü ile çevrilidir. Alandaki bulguların üzeri koruma amaçlı olarak kapatılmıştır ve yoğun bitkilenme mevcuttur.

150 ada, 48 parselin genel görünümü

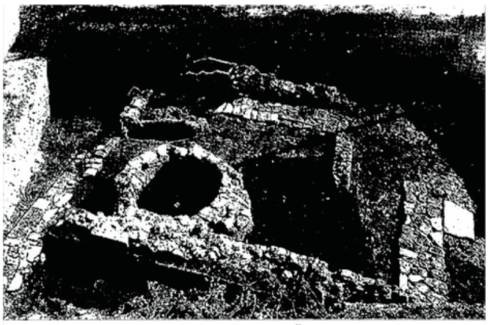
Kazı çalışmalarından görünüm (Özyiğit, 1996)

Vaziyet planı

Levha 4. Çok katmanlı alan 3

Roma Dönemi
Nekropolis
Seramik çöplüğü
Helenistik Dönem
Nekropolis
Seramik atölyesi
Klasik Dönem
Nekropolis (lahit)
Kiremit ve seramik atölyesi
Su kuyusu
Arkaik Dönem
Megaron
Duvar kalıntıları
Taş döşeme
Çatı kiremitleri
Geometrik Dönem
Duvar kalıntısı

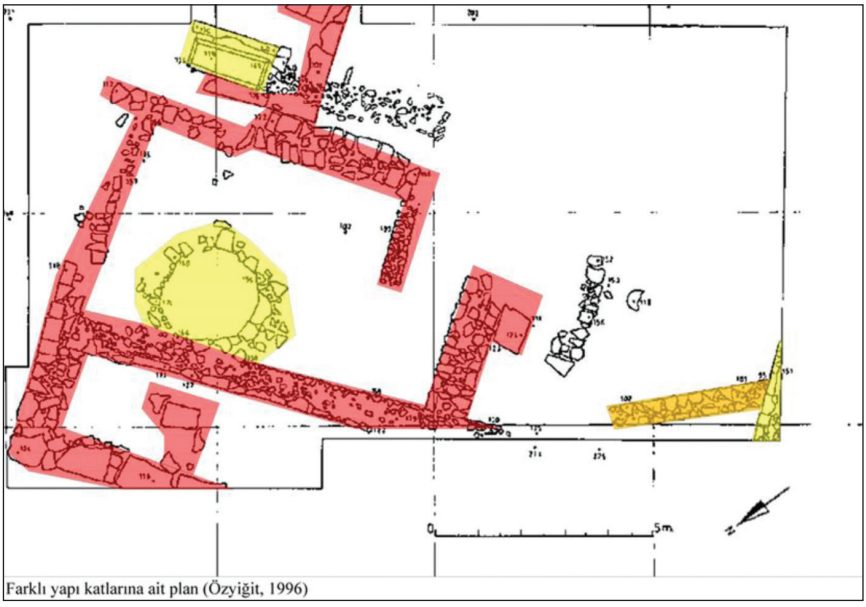
Arkaik Dönem megaronunun görünümü (Özyiğit, 1996)

Alandaki yoğun bitkilenme

Kazı alanından görünüm (Özyiğit, 1997)

Farklı yapı katlarına ait plan (Özyiğit, 1996)

Levha 5. Çok katmanlı alan 3

- **Bizans Dönemi**
- **Roma Dönemi**
- **Helenistik Dönem**
- **Klasik Dönem**
- **Arkaik Dönem**

III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde yer alan 150 ada, 62 parselde 1994, 1997 ve 2003 yıllarında İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından sondajlar açılmıştır. 2003 yılındaki kazılarda İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile 1994 yılında açığa çıkarılan lahitlerin kaldırılması işlemi yapılmıştır. Bu işlemlerin iş makinaları ile özensizce gerçekleştirilmesi alandaki bulguların tahrip olmasına yol açmıştır. 2006 yılında "alanda gece define arama çalışmalarının olduğunu" belirten yazılı ihbar dilekçesinin ardından, çalışmalar Phokaia Kazı Başkanlığı tarafından tekrar başlatılmıştır. Kazının başlamasının ardından arazi sahibi, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 08.03.2006 tarih ve 1905 sayılı kararında da belirtildiği üzere alanda butik otel inşaatına başlanmak üzere olduğunu kazı ekibine iletmiştir. Yapılan kazılarda Arkaik Dönem, Klasik Dönem, Helenistik Dönem, Roma Dönemi ve Bizans Dönemine ait yapı katları ortaya çıkmasının ardından, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın temsilcisi tarafından raporlar düzenlenmiştir. Bu raporlarda alanın kültürel olarak değeri ve yapılan tahribatlar belirtilmekte, kurul kararının iptali ve parselin çevresi ile birlikte I. Derece Arkeolojik Sit Alanı yapılması istenmektedir. İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun13.12.2006 gün ve 2582 sayılı kararı ile yapılanma kararı kaldırılmış ve alan I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olmuştur (Özyiğit, 2007). Günümüzde alanın etrafı tel örgü ile çevrilidir. Alandaki açmalar kapatılmamış olmamakla beraber yoğun bitkilenmeden dolayı görsel olarak algılanamamaktadır.

150 ada, 62 parsel genel görünümü

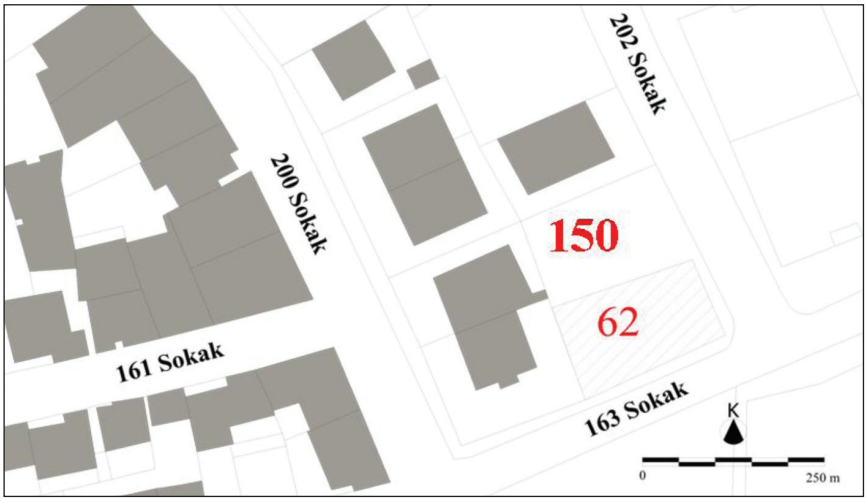

I Nolu açmanın günümüzdeki görünümü

2003 yılında İzmir Müzesi tarafından yapılan çalışmalar (Özyiğit, 2007)

Vaziyet planı

Levha 6. Çok katmanlı alan 4

Bizans Dönemi
Seramik
Roma Dönemi
Seramik çöplüğü
Helenistik Dönem
Seramik
Nekropolis (lahitler)
Klasik Dönem
Mimari yapı kalıntıları
Duvar kalıntıları
Arkaik Dönem
Mimari yapı kalıntıları
Duvar kalıntıları

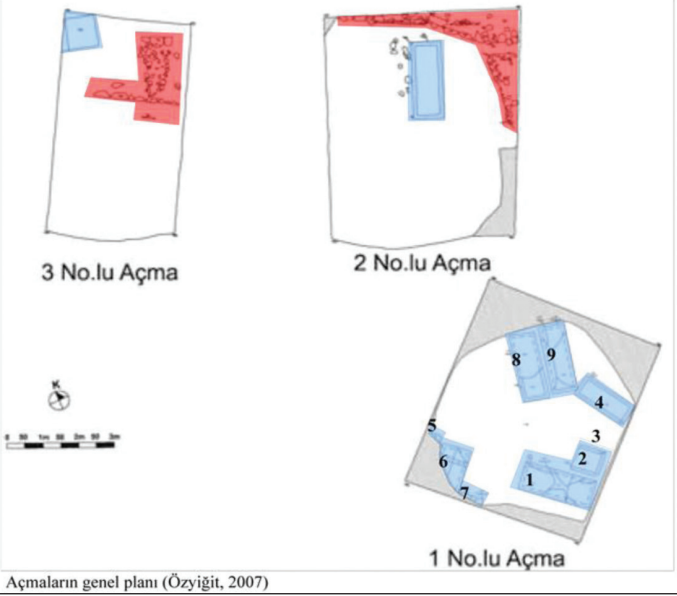
2003 yılında İzmir Müzesi tarafından yapılan lahit kaldırma çalışmaları (Özyiğit, 2007)

İzmir Müzesi tarafından yapılan çalışmalar (Özyiğit, 2007)

2006 yılı kazılarında Helenistik Dönem mezarları (Özyiğit, 2007)

Açmaların genel planı (Özyiğit, 2007)

Levha 7. Çok katmanlı alan 4

- **Bizans Dönemi**
- **Roma Dönemi**
- **Helenistik Dönem**
- **Klasik Dönem**
- **Arkaik Dönem**

III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde yer alan 175. ve 189. Sokaklarda kazılar, belediyenin 1992 yılında kepçeyle yaptığı su kanalı kazıları sırasında çeşitli dönemlere ait eserlerin çıkması sonucu başlamıştır. Yapılan kazılarda Arkaik Dönem'den Roma Dönemi sonuna kadar yerleşim katmanları saptanmıştır. 189. Sokaktaki kazı 1993 yılında sonlandırılmış ve Roma Dönemi mozaiklerinden biri in-situ olarak korunmuştur (Özyiğit, 1994). 1995 ve 1996 yıllarında kazılar 189. Sokağın yanındaki meydanda gerçekleştirilmiştir. Bu kazılarda Arkaik Dönem'den Erken Bizans Dönemi'ne kadar yerleşim katmanları ortaya çıkarılmıştır. Bu alan Phokaia antik kentinin merkezi konumunda olması ve pek çok katmanın iyi korunmuş olarak günümüze ulaşması açısından önemlidir. Alan İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olmuştur. Günümüzde alanın etrafı tel örgü ile çevrilidir. Alandaki mozaiklerin üzeri koruma amaçlı olarak kapatılmıştır. 1993 yılında bulunan mozaiklerden biri onarılarak İzmir Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüştür (Özyiğit, 1997). Şahin Apartmanı yanındaki mozaikli alanın üstü kapatılmış, etrafı tel örgü ile çevrilmiş ve koruyucu üst örtü yapılmıştır.

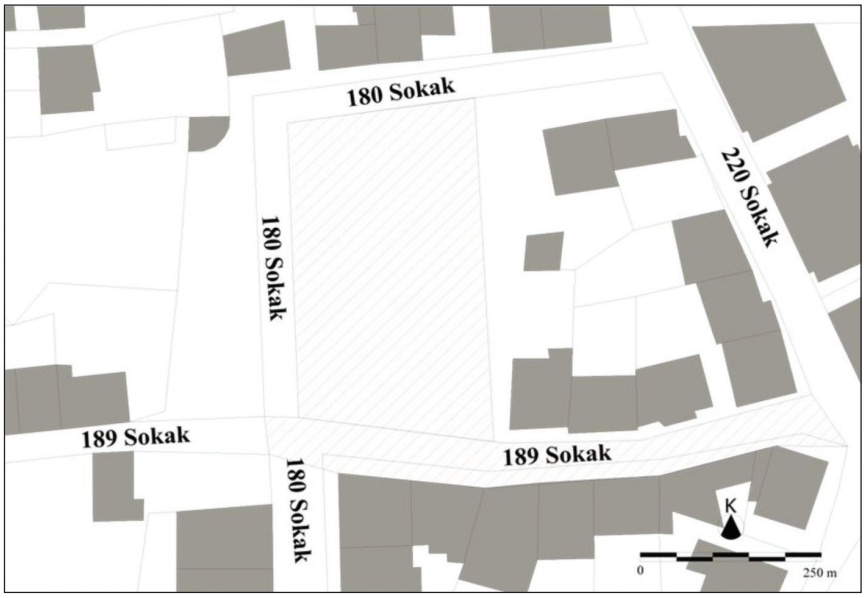

Alanın genel görünümü

Şahin Apartmanı yanındaki mozaikli alanın görünümü

Vaziyet planı

Levha 8. Çok katmanlı alan 5

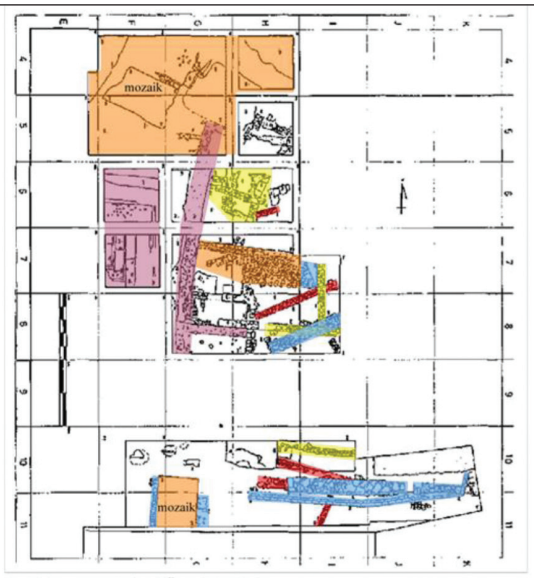
Antik kent merkezindeki kazıların genel görünümü (Özyiğit, 2012b)

Antik kent merkezinde Geç Roma Dönemi mozaiği in-situ durumu (Phokaia Kazı Başkanlığı arşivi)

Antik kent merkezindeki yerleşim tabakaları (Özyiğit, 1994)

Açmaların genel planı (Özyiğit, 1998)

Levha 9. Çok katmanlı alan 5

- **Roma Dönemi**
- **Helenistik Dönem**
- **Klasik Dönem**
- **Arkaik Dönem**
- **Geometrik Dönem**

Çifte Kayalar Tepesi'nin batısında bulunan alan I. Derece Arkeolojik Sit Alanı içerisindedir. Phokaia'da üçüncü dönem kazılarının başladığı 1989 yılında, alanda İzmir Arkeoloji Müzesi, Foça Belediyesi ve Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi işbirliği ile kazı çalışmaları başlamıştır. Yapılan kazılarda Geometrik Dönem'den başlayarak Arkaik Dönem, Klasik Dönem, Helenistik Dönem ve Roma Dönemi katmanlarına rastlanmıştır. Çalışmalar sonucu alan ve çevresinin Phokaia'nın seramik üretim merkezi olduğu anlaşılmış ve Roma Dönemi'nde seramik atölyelerinin çöplüğü olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Helenistik Dönemde ise nekropolis olarak kullanılmıştır (Özyiğit, 1990). Günümüzde alanın etrafı tel örgü ile çevrilidir. Alandaki açmaların bir kısmı kapatılmamış olmamakla beraber yoğun bitkilenmeden dolayı görsel olarak algılanamamaktadır.

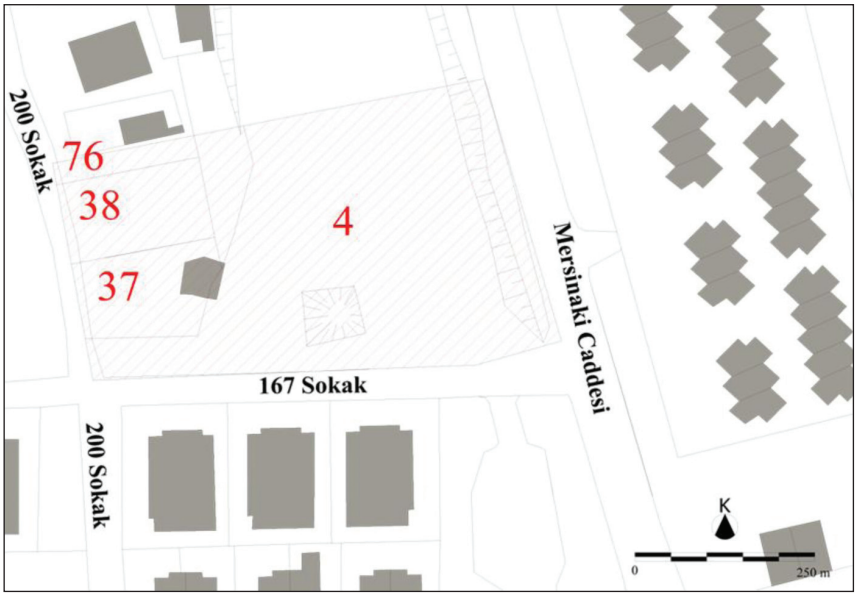

Alanın genel görünümü

Tel örgü ile çevirili açma

Vaziyet planı

Levha 10. Çok katmanlı alan 6

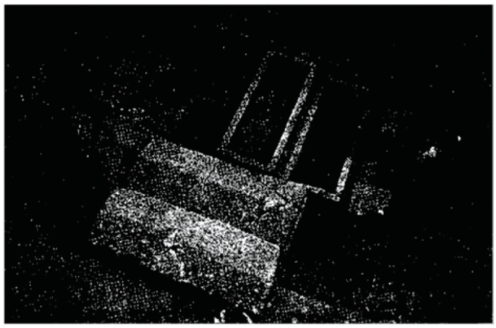
Roma Dönemi
Seramik atölyesi
Seramik çöplüğü
Nekropolis (mezar)

Helenistik Dönem
Nekropolis (mezarlar)

Klasik Dönem
Seramik
Subasman ve temel kalıntıları

Arkaik Dönem
Seramik

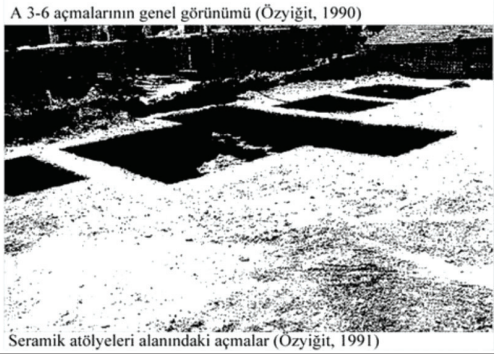
Geometrik Dönem
Seramik

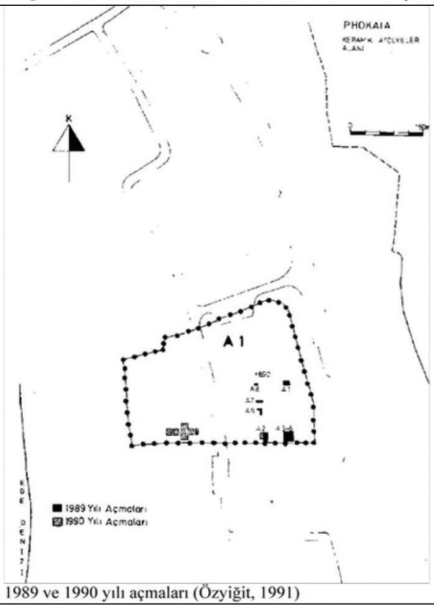
A 3-6 açmalarının genel görünümü (Özyiğit, 1990)

Alanın genel görünümü

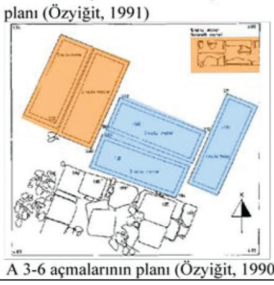
Seramik atölyeleri alanındaki açmalar (Özyiğit, 1991)

1989 ve 1990 yılı açmaları (Özyiğit, 1991)

Seramik atölyeleri alanında açmaların planı (Özyiğit, 1991)

A 3-6 açmalarının planı (Özyiğit, 1990)

Levha 11. Çok katmanlı alan 6

- **Roma Dönemi**
- **Helenistik Dönem**
- **Klasik Dönem**
- **Arkaik Dönem**

Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde yer alan 1661 ada, 2, 3, 4 parselde ilk kazı çalışmaları 1997 yılında İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Parsel sahiplerinin yeni yapı yapma isteği üzerine başlayan sondaj kazıları sonucu müze tarafından herhangi bir mimari buluntuya rastlanmadığına dair rapor hazırlanmıştır. Bu rapor doğrultusunda İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu belediyenin inşaat ruhsatı verebileceği yönünde karar vermiştir. Ancak kaba inşaatın başlamasının ardından şikayet üzerine Kültür Bakanlığı tarafından açılan dava sonucu inşaatların yıkılmasına karar verilmiştir. 2010 yılı yazında İzmir Müzesi denetiminde kaba inşaatlar yıkılmıştır. Kurul kararı gereği parsel sahiplerinin Phokaia Kazı Başkanlığı'na başvurması sonucu, 2011 yılında bilimsel nitelikli kazılar başlamıştır. Kazı çalışmaları sonucunda alanda Arkaik Dönem, Klasik Dönem, Helenistik Dönem ve Roma Dönemi'ne ait yapı katları ortaya çıkarılmıştır. Alan İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak ilan edilmiştir (Özyiğit, 2012). Günümüzde alanın etrafındaki tel örgü zarar görmüştür. Bulgular yoğun bitkilenmeden dolayı görsel olarak algılanamamaktadır.

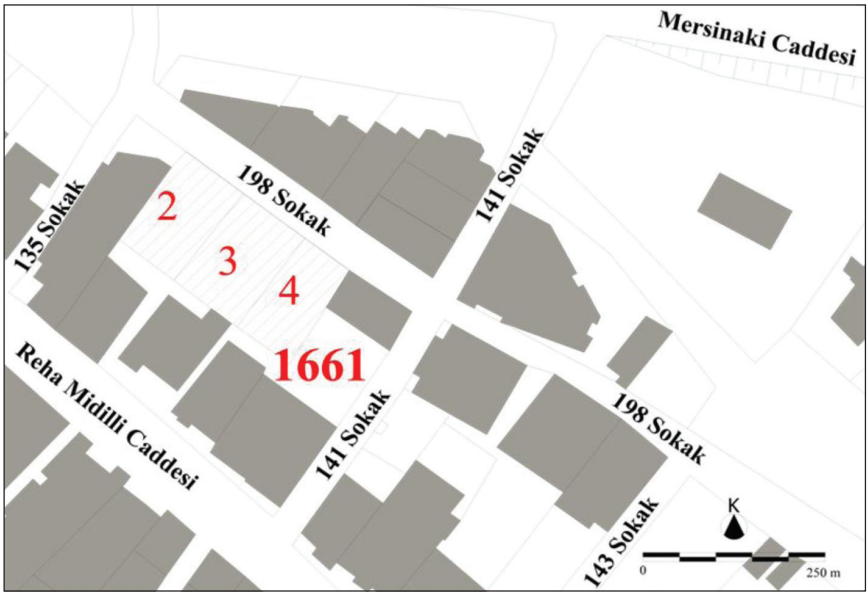

1661 ada, 2, 3, 4 parselin genel görünümü

2011 yılı kazı çalışmalarından görünüm (Özyiğit, 2012a)

Vaziyet planı

Levha 12. Çok katmanlı alan 9

Roma Dönemi

Duvar kalıntıları
Taş döşeme

Helenistik Dönem

Seramik
Nekropolis(mezarlar)

Klasik Dönem

Duvar kalıntıları
Künkler
Sokak döşemesi kalıntıları

Arkaik Dönem

Duvar kalıntıları
Döşeme kalıntısı
Sokak döşemesi kalıntıları

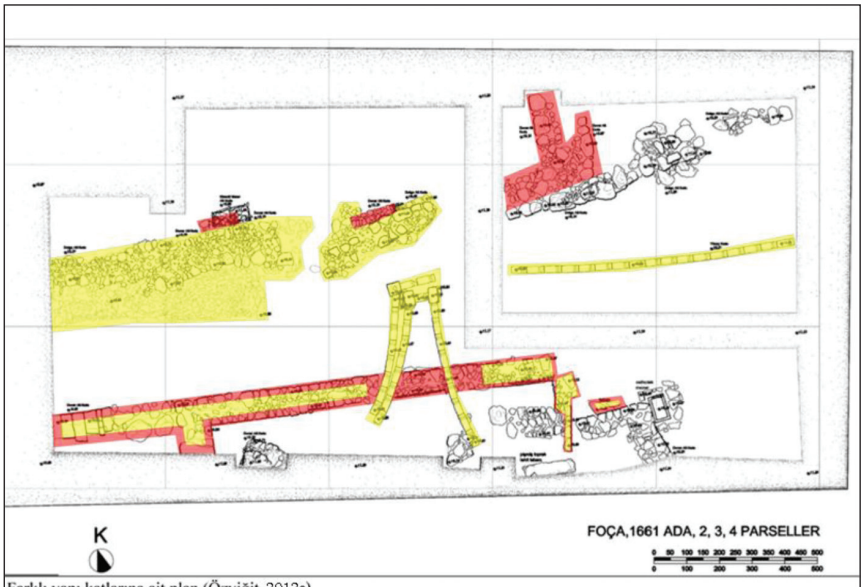
Alandaki yoğun bitkilenme

Su içindeki kalıntıların görünümü

Alanın genel görünümü

Farklı yapı katlarına ait plan (Özyiğit, 2012a)

Levha 13. Çok katmanlı alan 9

- **Roma Dönemi**
- **Helenistik Dönem**
- **Klasik Dönem**
- **Arkaik Dönem**

Maltepe Höyüğü olarak bilinen 80 ada, 76 parselde ilk kazı çalışmaları 1953-1955 yılları arasında Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal tarafından yapılmıştır. 1992 ve 1994 yılında Phokaia Kazı ekibi tarafından yapılan kazılar sonucu Arkaik Dönem, Klasik Dönem, Helenistik Dönem ve Roma Dönemine ait bulgulara rastlanmıştır. Bu alanın bir höyük değil tümülüs olduğu sonucuna varılmıştır. Bu tümülüsün içinde Herodot'un sözettiği kent duvarları, payanda ve Arkaik Dönem kent kapısının olduğu ortaya çıkarılmıştır. 1993 ve 1994 yıllarında kent duvarları ve payandanın onarım çalışmaları yapılmıştır (Özyiğit, 1995). Alan I. Derece Arkeolojik Sit Alanı'dır. Günümüzde alanın çevresinde herhangi bir sınırlayıcı öğe bulunmamaktadır.

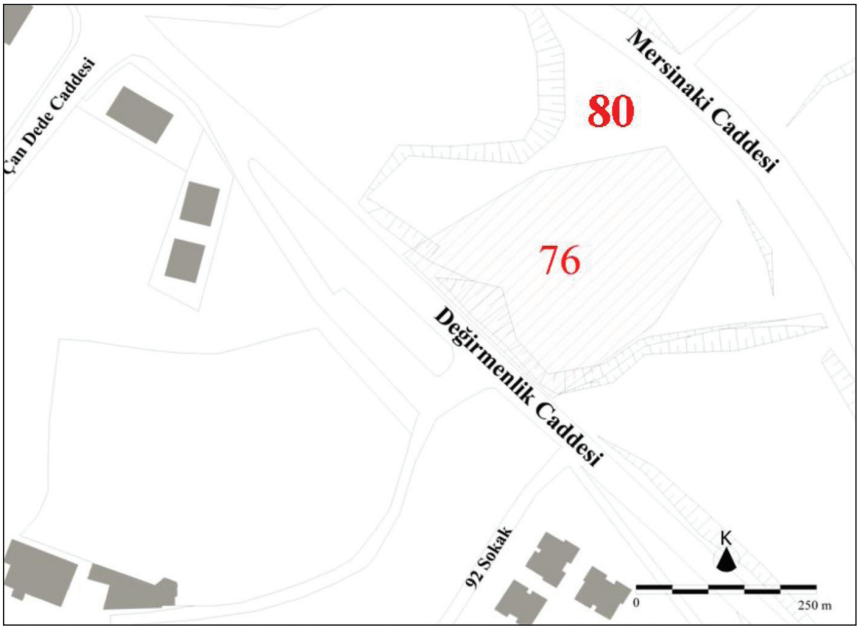

Değirmenlik Caddesi'nden alanın genel görünümü

1994 yılında kent duvarı ve payandanın görünümü (Özyiğit, 1995)

Vaziyet planı

Levha 14. Çok katmanlı alan 10

Roma Dönemi
Seramik çöplüğü

Helenistik Dönem
Seramik
Seramik çöplüğü

Klasik Dönem
Seramik

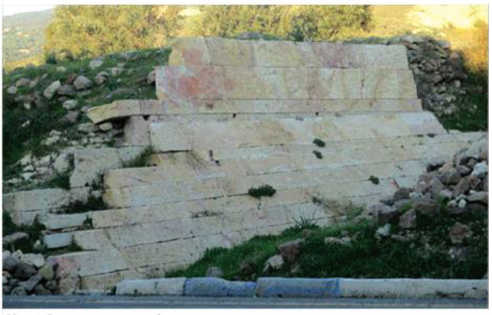
Arkaik Dönem
Seramik
Kent duvarı ve payanda(Herodot Duvarı)
Kent kapısı
Tüf taşı mancınık güllesi
Ahşap direk
Ayak izi
Amfora

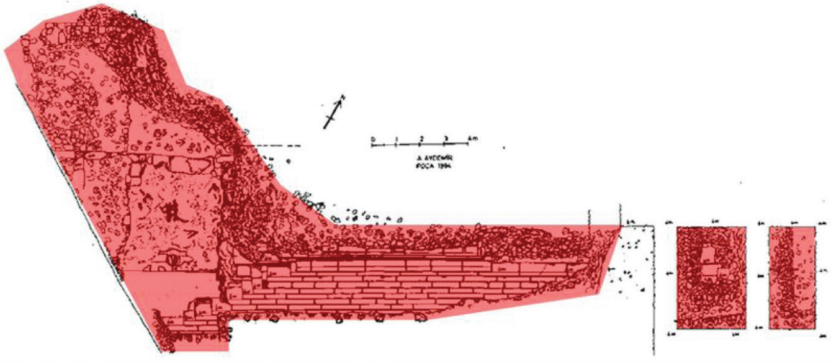
Maltepe Tümülüsü ve Değirmenlik Caddesi

Alanın kazıdan önceki görünümü (Özyiğit, 1993)

Kent duvarı ve payanda

Arkaik Dönem kent duvarı ve kapısının planı (Özyiğit, 1995)

Levha 15. Çok katmanlı alan 10

- **Roma Dönemi**
- **Helenistik Dönem**
- **Klasik Dönem**
- **Arkaik Dönem**

Büyük Deniz olarak adlandırılan bölgenin güneydoğusunda yer alan 1221 ada, 1208 ada ve Sevgi Caddesi'nde kazılar, ilk olarak 1998 yılında kanalizasyon kazısı olarak başlamıştır (Özyiğit, 1999). 1998 yılındaki kazılarda yoğun arkeolojik bulgulara rastlanması sebebiyle kanalizasyon şebekesi iptal edilmiş, çalışmalar 1999 ve 2000 yıllarında bilimsel nitelikli kazılar olarak devam etmiştir. Yapılan kazılarda Arkaik Dönem, Klasik Dönem, Helenistik Dönem ve Roma Dönemine ait bulgulara rastlanmış, alanın nekropolis olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Aynı zamanda Arkaik Döneme ait üç adet sunak yapısı ortaya çıkartılmıştır (Özyiğit, 2002). Alan I. Derece Arkeolojik Sit Alanı'dır. Sunakların ve mezarların üzeri koruma amaçlı olarak kapatılmıştır. Günümüzde alanın etrafında herhangi bir sınırlayıcı öğe bulunmamakta ve alanda seracılık yapılmaktadır.

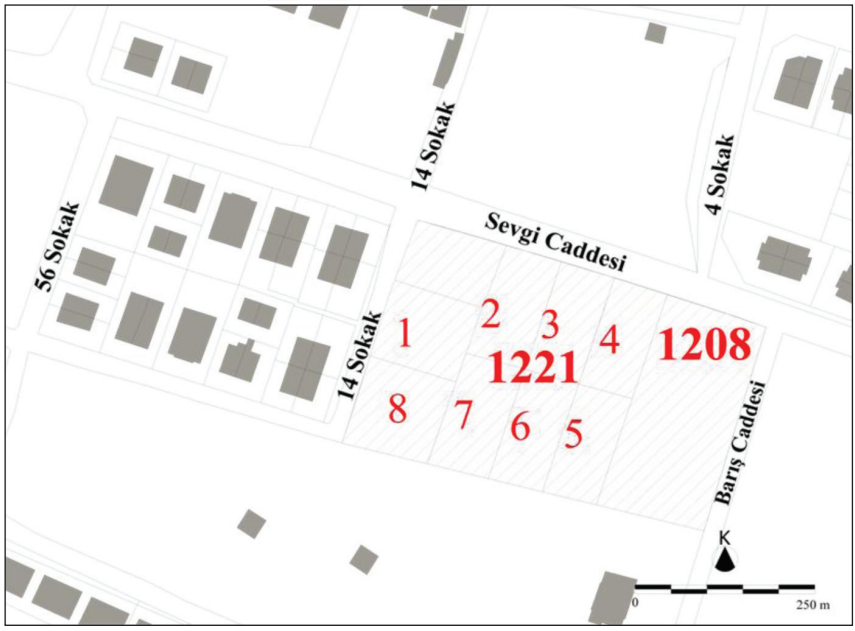

Alanın Sevgi Caddesi'nden görünümü

Alandaki seraların görünümü

Vaziyet planı

Levha 16. Çok katmanlı alan 11

Roma Dönemi
Nekropolis (Mezarlar)

Helenistik Dönem
Seramik çöplüğü
Nekropolis (mezarlar)

Klasik Dönem
Nekropolis (mezarlar)

Arkaik Dönem
Sunaklar
Nekropolis (mezarlar)

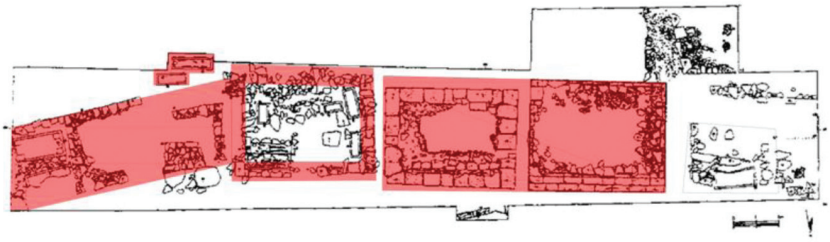
Kanalizasyon kazıları sırasında ortaya çıkan sunaklar (Özyiğit, 2012b)

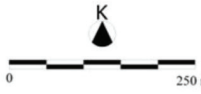
Sevgi Caddesi'nin ve alanın görünümü

Nekropolis alanının görünümü (Özyiğit, 1999)

Arkaik Dönem sunakları ve nekropolis planı (Özyiğit, 2000)

Levha 17. Çok katmanlı alan 11

- **Roma Dönemi**
- **Helenistik Dönem**
- **Klasik Dönem**
- **Arkaik Dönem**

Değirmenli Tepe olarak bilinen bu alanda ilk kazılar 1913 yılında Felix Sartiaux tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kazılarda amaç tiyatro kalıntılarına ulaşmaktır; ancak Sartiaux istediği sonuca ulaşamamıştır. Buna rağmen Foça Kazı Başkanlığı 1990 yılındaki çalışmalarda tiyatronun Değirmenli Tepe'nin kuzeybatı yamacında konumlandığını düşünmüştür. Bu yıllarda Foça'da sit derecelerinin düşürülüp, bir çok alanın imara açılması söz konusudur. Bu alanda da yeni yapılaşma amacıyla inşaatlar başlamak üzeredir (Özyiğit, 1991). İnşaatların başlamasını önlemek amacıyla alanda 1991 yılında Foça Kazı Başkanlığı tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. Yapılan kazılar sonucu antik tiyatronun analemma duvarı ve oturma basamakları ortaya çıkarılmıştır (Özyiğit, 1992). Daha sonra alan I. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiştir. Günümüzde analemma duvarının olduğu bölüm tel örgü ile çevrilidir. Tiyatronun oturma basamakları görsel olarak algılanabilmektedir. Alanın etrafında herhangi bir sınırlayıcı eleman yoktur, etrafta çöpler ve atıklar bulunmaktadır.

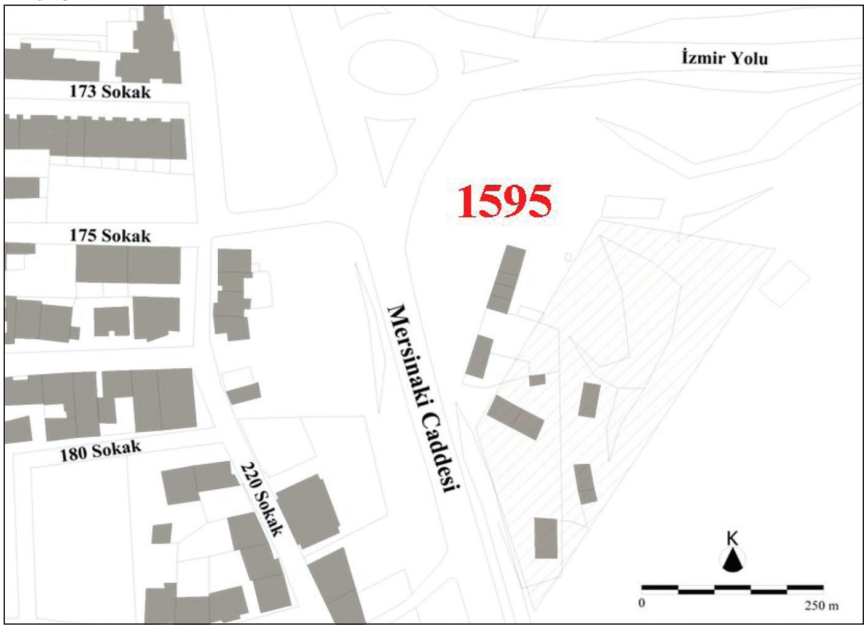

Değirmenli Tepe'nin genel görünümü

1991 yılındaki tiyatro açmalarından görünüm (Özyiğit, 2012b)

Vaziyet planı

Levha 18. Çok katmanlı alan 12

Roma Dönemi

Seramik çöplüğü

Helenistik Dönem

Yazıtlı oturma basamakları
Duvar kalıntısı

Klasik Dönem

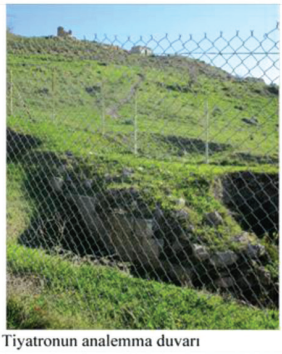
Tiyatro (oturma basamakları, merdiven yeri, analemma duvarı, taş döşeme)

Arkaik Dönem

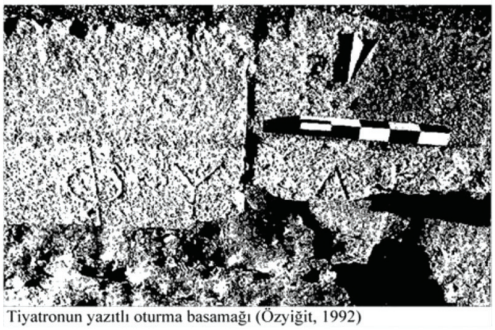
Seramik

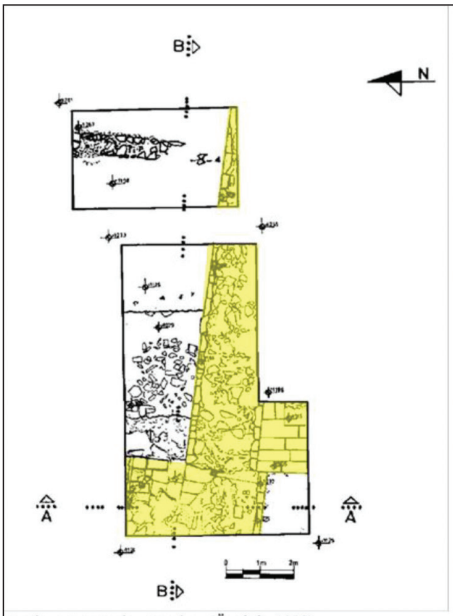
Tiyatronun oturma basamakları

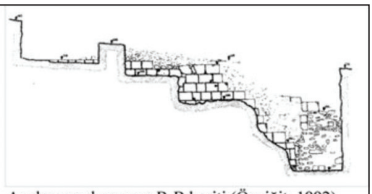
Tiyatronun analemma duvarı

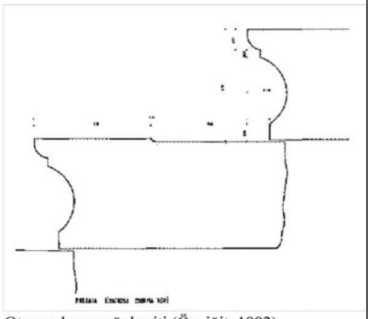
Tiyatronun yazıtlı oturma basamağı (Özyiğit, 1992)

Analemma açmalarının planı (Özyiğit, 1992)

Analemma duvarının B-B kesiti (Özyiğit, 1992)

Oturma basamağı kesiti (Özyiğit, 1992)

Levha 19. Çok katmanlı alan 12

■**Osmanlı Dönemi**
Yel Değirmenleri
■**Roma Dönemi**
Seramik
Kybele kutsal alanı
■**Helenistik Dönem**
Teras duvarı
Seramik
Kybele kutsal alanı
■**Arkaik Dönem**
Sur Yatakları

80 ada, 2 parselde bulunan Osmanlı Dönemi'ne ait üç adet yel değirmeninin bulunduğu tepede, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun restorasyon projesini onaylamasının ardından 1991 yılında kazı çalışmaları başlamıştır. Foça Kazı Başkanlığı tarafından hazırlanan proje İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Foça Belediyesi desteği ile uygulanmaktadır. Foça Kazı Başkanlığı tarafından kazılan alanda Arkaik Dönem sur yatakları, Helenistik Dönem duvarı, Roma Dönemi'ne ait kalıntılar ve 18. ve 19. yüzyıla ait yel değirmenleri bulunmuştur. Alan I. Derece Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı'dır (Özyiğit, 1992). Günümüzde yel değirmenlerinin restorasyon projesi ve çevre düzenlemesi devam etmektedir.

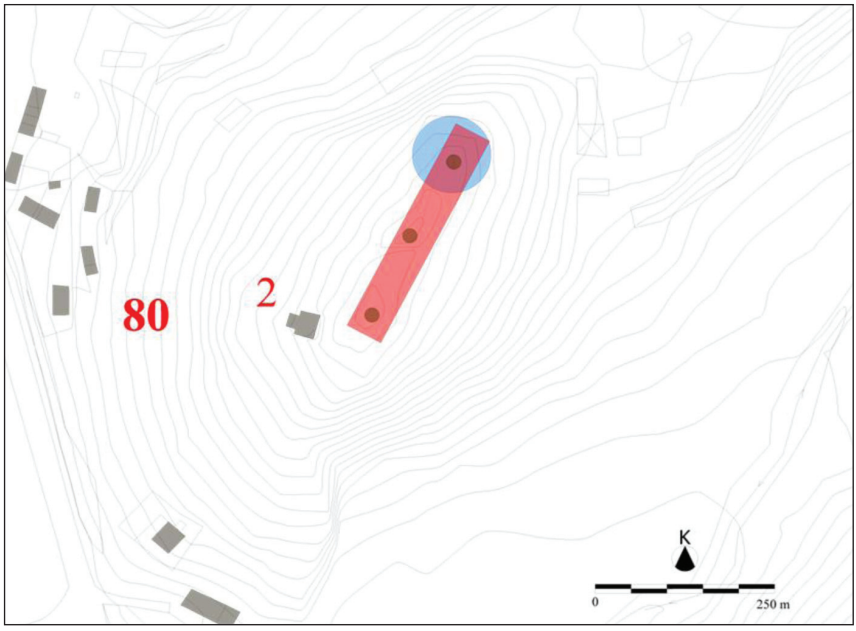

Değirmenli Tepe genel görünümü

Yel değirmeninin restorasyon sırasındaki görünümü

Vaziyet planı

Levha 20. Çok katmanlı alan 13

Bizans Dönemi
Seramik
Roma Dönemi
Seramik
Seramik çöplüğü
Helenistik Dönem
Seramik
Arkaik Dönem
Seramik
Seramik ihracat deposu

III. Derece Arkeolojik Sit Alanı içinde yer alan 1249 ada, 3 parselde kazılar 2012 yılında Foça Kazı Başkanlığı tarafından yapılmıştır. Yapılan kazılarda Phokaia'da ilk kez çift duvar sistemi ile inşa edilmiş Arkaik Dönem yapı kalıntısına ulaşılmıştır. Üst katmanlarda Helenistik Dönem, Roma Dönemi ve Bizans Dönemi seramiklerine rastlanmıştır (Özyiğit, 2013). Günümüzde alanın etrafı tel örgü ile çevrilidir. Açmaların üzeri kapatılmamış olup, alanda yoğun bitkilenme algılanmaktadır.

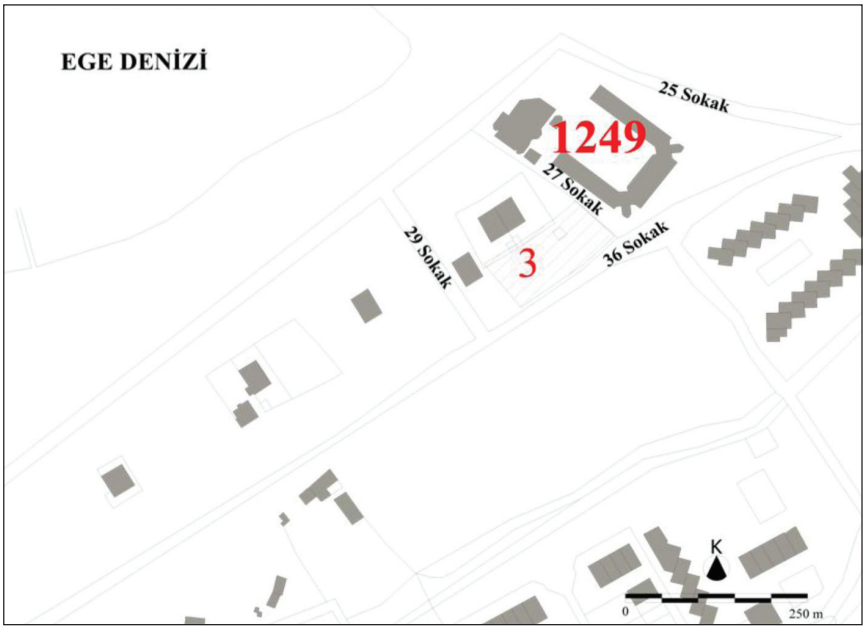

1249 ada, 3 parselin genel görünümü

Açmaların görünümü

Vaziyet planı

Levha 21. Çok katmanlı alan 15

Resim 1. Kent duvarları, Liman Kutsal Alanı ve Athena Tapınağı'nın bulunduğu alanda yapımına izin verilen otel (Ç.K.A. 1)

Resim 2. Kalıntıları üzerine otel yapılan Ağalar Konağı (Ç.K.A. 25)

Resim 3. Sit alanı olarak boyanması unutulan alanda yapımına izin verilen yapıların subasmanları (Ç.K.A. 19)

Resim 4. Foça'da bilgilendirme tabelalarına bir örnek (Ç.K.A. 12)

Resim 5. Antik tiyatronun bulunduğu alan (Ç.K.A. 12)

Resim 6. Kalıntıların su içerisinde görünümü (Ç.K.A. 9)

Resim 7. Osmanlı Dönemi su kemerleri

Resim 8. Kent duvarları kullanılarak yapılan konut.